

ALİ ET-TANTÂVÎ'NİN TA'RİFUN ÂMM Bİ DİNİ'L-İSLÂM ADLI ESERİNDE BAZI KUR'ÂN KONULARINA YAKLAŞIMI

*An Approach by Ali al-Tantâvî to
Some Quran Issues in His Book Ta'rifun
Âmm bi Dini'l-İslâm*

Naim DÖNER¹

Geliş Tarihi: 29.06.2017 / Kabul Tarihi: 28.02.2017

Öz

Ali et-Tantâvî, (1909-1999) Arap dünyasında ilk radyo programı yapımcılarından olup çok sayıda bilimsel araştırma yapmış bir âlimdir. O, Ta'rifun 'âmm bi dini'l-İslâm adlı eserinde konulu Kur'ân tefsiri metoduyla kelimî ve felsefî tartışmalara girmeden inanç ilkelerini; Kur'ân ayetleri, pozitif ve akli ilimlerle akıcı bir üslupla anlatmaktadır. Daha çok selefeye uygun bir yol takip etmekte; bidat ve hurafelerden uzak durmaktadır.

Ona göre akıl, duyu organlarıyla elde edilen bilgileri kavrar, metafizik âlemlerle ilgili bilgileri idrak edemez. Dolayısıyla birey, duyu organlarıyla algılayamadığı varlıkları inkâr edemez. Evrendeki varlıkların tesadüfler sonucu yaratıldığı iddiası, ıssız bir çölde muhteşem bir sarayın tesadüfler sonucu oluştuğu iddiasıyla eşdeğerdir. Şu halde evrendeki varlıkları ve onlardaki mükemmel düzeni oluşturan aşkın bir yaratıcı olmalıdır. Bu yaratıcı da Yüce Allah'tır. Ahiret ahvali ve kaderle ilgili konular, metafiziktir. Bunlar hakkında Kur'ân ayetleri ve sahih hadislerle bilgi sahibi olmak mümkündür.

Ona göre Allah'ın, insanlara vahiy aracılığıyla mesajını bildirmesi aklen mümkündür. Allah, insanlardan peygamber olarak seçtiği kimselere mesajlarını melek

1 Yrd. Doç. Dr. Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi, naimdoner12@hotmail.com

vasıtasıyla bildirmiştir. Tevrat ve İncil'den farklı olarak Kur'ân, tahrif edilmemiştir. Hz. Peygamber'in, Kur'ân ve üstün ahlâkı olmak üzere iki büyük mucizesi vardır.

Tantâvî'ye göre davetçi, hikmet ve güzel öğütle tebliğde bulunmalıdır. Buna göre İslam dünyasındaki mevcut kötü tablonun değişmesi için davetçi, söz ve davranışlarıyla Hz. Peygamber'i örnek alması gerekir.

Anahtar kelimeler: *Ali et-Tantâvî, Ta'rifun âmm bi dini'l-İslâm, Kur'ân, Vahiy*

Abstract

Ali et-Tantawi, one of the first radio program producer (1909-1999), is a sophisticated Syrian scholar. He wrote hundreds of articles and scientific researches. In his book named Ta'rifun âmm Bi Dini'l-İslâm, he narrates the verses of the Quran and the Islamic faith principles without integrating the debates about kalam and the philosophy but just with Quran interpretation method and rational propositions. He mostly follows his forerunners, protects himself from wrong innovations and supersitions.

According to him, mind can only get information that senses surround but it can not comprehend the information about the metaphysics universe. Thus, an individual cannot deny what he is not able to see or hear by his sense organs. Claiming that the universe was created incidentally without a creator is equivalent to admit that the chance of a magnificent palace furnishings in a desolate desert incidentally. Thus Almighty God is the sublime creator who has created this arrangement that exists and functions perfectly in the universe. The attributes of God, circumstances in the Hereafter and fate are metaphysical issues. The Qur'an and the hadith are only possible two ways to have information about them.

He states that it is mentally possible that God can inform people of the message through revelation. God selected some people as prophets through an angel to report His messages. Unlike Torah and the Bible, Quran has not been tampered. Islam does not consider any difference among the prophets. There are two great miracles of the Prophet. Muhammed, Quran and his unique superior morality.

According to Tantavi, the Inviter should communicate with wisdom and beautiful preaching. The inviters have to imitate the Prophet, they need to set an example with their words and behaviors for a change in the worst table in the Islamic world.

Key words: *Ali et-Tantawî, Ta'rifun âmm bi dini'l-İslâm, Qur'ân, Vahy*

Giriş

Abbassiler dönemi İslam uygarlığının geliştiği bir dönemdir. Bilhassa Harun Reşid (M. 786-809) zamanında “Daru’l-Hikme” adıyla tercüme bürolarının kurulup bu bürolarda çeviri faaliyetlerinin, medrese, mescit ve ilim meclislerinde bilimsel müzakerelerin yapılması bilim ve akıl alanında gelişmelerin kaydedilmesinde rol oynamıştır (Dayf, 2004, III: 87-117; Zencir, 2007: 61-62). Tercüme ve İslamî fetihlerle birlikte Abbassiler devletinin başlarında felsefî fikirler ve kadim kültürler (Yunan, İran, Hint) de İslam dünyasına girmeye başladı (Ebu Zehra: 57). Bunun sonucunda Sarfe nazariyesi, Kur’ân’ın mahlûk olması, Kur’ân benzeri bir metnin getirebileceği iddiası gibi ölçüsüz fikirler ve görüşler ortaya çıktı. Bu da Müslüman toplumun düşünce ve inanç dünyasında tereddütlere yol açtı (İbn Kuteybe, 1393/1973: 22; Rafî, 1416/1996: 46). Hatta bu durumun, üçüncü yüz yılda İbn Ravendî (ö. 301/913)’nin, Kur’ân’ın nazım ve i’câzını itham, risaletin iptali ve Hz. Peygamber’i itham amacıyla eserler yazmaya kadar vardığı ifade edilmektedir (Hayyat el-Mutezilî, 1413/1993. 26; Safedî, 1420/2000, VIII: 152). Bu nedenle ilim adamları, her türlü yanlış dini anlayışa karşı Kur’ân’ı ve İslam inancını müdafaa eden eserler telif etmeye başladılar (Mahluf, 1978: 31). Fakat dönem şartları içerisinde gerek müslümanların iç çekişmeleri neticesinde birbirine reddiye şeklinde, gerekse gayr-i müslimlere cavap niteliğinde diyalektik tarzında kaleme alınmış bu eserlerin pekçoğu, uzun felsefî bahisler ve kısır kelamî çekişme ve münakaşalarla doludur. Ayrıca bu eserlerde, islam inanç esasları mevzularının, tamamen Kur’ân nassları eşliğinde işlendiğini ifade etmek zordur.

Günümüzde bir gencin kısa bir sürede ana hatlarıyla İslam inanç ilkelerini bu eserlerden öğrenmesi güçtür. Bütün bu durumları dikkate alan Ali Tantâvî, Hz. Peygamber’in iman, islam ve ihsanı tanımladığı ve İslamî literatürde “Cibril hadisi” (Buharî, 2008, İman, 28; Müslim, 2008, İman, 58; Ebu, 2008, Sünne, 16; Titmizî, 2008, İman, 4; İbn Mace, 2008, Mukaddime, 9) diye meşhur olan hadisinden hareketle her biri ayrı ayrı olmak üzere üç cilt halinde özlü ve anlaşılır bir şekilde bir eser yazmayı düşünmüştür. Fakat İslam ve ihsana ilişkin ciltleri yazmaya ömrü vefa etmemiştir. O, Hz. Peygamber’in gelenlere özlü ve kısa bir sürede İslam’ı anlattığı gibi günümüzde de nasslar eşliğinde Müslüman ya da gayr-i Müslim gençlere İslam’ın temel esaslarının neler olduğunun anlatılabileceğini ve bu gaye ile bu eserin yazıldığını ifade etmektedir. Tantâvî’nin bu eserinde bazı Kur’ân konularına yaklaşım biçimini ele almadan önce hayatı hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. Tantâvî'nin Hayatı, Hocaları ve Eserleri

1.1. Hayatı

Dedesi Ahmed b. Ali b. Mustafa, Mısır'ın Tanta ilinden hicri 1255 yılında Şam'a göç etmiş, Osmanlı ordusunda Tabur komutanlığı yapmış ve 1306 yılında vefat etmiştir. Muhammed Ali b. Mustafa Tantâvî, 1327/1909 yılında Şam'da ilme son derece önem veren bir aile arasında dünyaya gelmiştir (Hirâşî, ts: 9). O hem medrese geleneğine göre hem de resmi okullarda eğitim görmüştür. İlk eğitimine, 1917 yılına kadar Osmanlılar döneminde babası eş-Şeyh Mustafa'nın müdürü olduğu Ticaret okulunda başlamıştır. Sonra İkinci Sultan medresesinde, daha sonra Çakmak medresesinde, ardından da 1923 yılına kadar başka resmi okullarda eğitim görmüştür. O zamanlar sadece Dimaşk'ta bulunan *Anber Lisesine* girmiş, burada düşünce dünyası şekillenmiş ve buradan mezun olmuştur. Ardından Mısır'a giden Tantâvî, Yüksek İlimler Akademisi'ne girmiş fakat bir yılı tamamlamadan 1929 yılında Şam'a geri dönmüştür. Tantâvî, 1933 yılında, Şam Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur.

On üç yaşındayken babası vefat eden Ali Tantâvî, ailesinin ağır yükünü omuzlamak zorunda kalmış, en büyük kardeş olarak ailesine bakmak zorunda kalmış, bu nedenle eğitimi bırakıp ticaret yapmayı düşünmüşse de her defasında sevk-i ilahî ile ilim yoluna yöneltilmiştir. Tantâvî, hem geleneksel medrese eğitimi hem de resmî okullarda modern usullere göre öğrenim görmüş iyi bir eğitimcidir. Tantâvî, geleneksel eğitim ile modern eğitimi birleştirmek için oldukça yoğun bir mesai harcamıştır. O, Şam'da okul ve medrese eğitimi metodunu birleştiren ilk müfredat programını hazırlayıp uygulamıştır (Tantâvî, 1420/2000a: 6). Bu nedenle farklı uğraşlara ve değişik alanlarda eserler vermesine rağmen onun en çok sevdiği şeyin, eğitim ve İslam davasına hizmet ederek onu tebliğ edip yaymak olduğu rahatlıkla ifade dileyebilir (İhtiyar, Usame, Kişisel görüşme: 04.12. 2016).

Medyaya ilgi duyan ender âlimlerden biri olan Tantâvî'nin, ilk makalesi 1926 yılında, henüz 17 yaşındayken yayımlanmıştır. *el-Muktebes* dergisine gidip makalesini Üstad Ahmed Kürd Ali'ye göstermiş fakat önceleri bu ağır makaleyi onun yazdığına inanamayan Kürd Ali, Tantâvî'yi imtihan ettikten sonra makaleyi kısa sürede yayımlamıştır. 1926 yılında Mısır'a gidince (Tantâvî, 1405/1985, I, 17) dayısı Muhibbuddin el-Hatib'e ait *el-Feth* ve *ez-Zehra* dergilerin yayımlanmasına katılmıştır. Ertesi yıl Şam'a döndükten sonra da büyük edebiyatçı Ma'ruf el-Arnâvud'la birlikte *Fete'l-Arab* dergisinde çalışmıştır. 1931 yılında *el-Eyyam* dergisinin müdürü olan Tantâvî, bu arada *en-Nâkid*, *eş-Şa'b* ve diğer gazetelerde de yazılar yazmaya devam etmiştir (Wikipedia, t.y.).

Tantâvî 1953 yılında kapanıncaya kadar *er-Risale* de aralıksız yazılar yazmış, buna ilaveten yıllarca *el-Muslimûn*, *el-Eyyam* ve *en-Nasr*'da yazıları çıkmıştır. Suudi Arabistan'a gittikten sonra Mekke'de *el-Hacc* ve Medine'de *el-Medine*'de yazan

müellif, eş-Şarku'evsat'ta da hatıraları yayımlanmıştır (Deyraniyye, 1421/2001: 14 vd).

Şam'da liseye başlayınca on yedi, on sekiz yaşlarından (H. 1345) itibaren *el-Eminiyye*, *el-Cevheriyye* ve *el-Kamileyye* medreselerinde medrese usulünde eğitim vermeye başlamıştır. Şam Hukuk Fakültesi'nde öğrenciyken Fransız sömürge yönetimine karşı mücadeleye girişmiştir. Onun yaşamının en zor merhalesi, Baas rejimi döneminde Şam'dan uzak sürgün hayatı yaşamasıdır (İhtiyar, Kişisel görüşme: 10.08.2016). 1931 yılında devlet okulunda ilkokul öğretmeni olan Tantâvî, 1935 yılına kadar bu göreve devam etmiştir. Fransızlara ve devlet içindeki uzantılarına mukavemeti nedeniyle bu dönemde çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştır. 1931 yılındaki şaibeli seçimlerin başarısız olmasında ciddi pay sahibi olmuştur (İhtiyar, 04.12.2016). Tantâvî, en eski radyo programı yapımcılarından. Otuzlu yıllarda radyo programlarına başlayan Tantâvî, 1937 yılında Bağdat Radyosu, 1942 yılında Dımaşk ve son olarak da Suudi Arabistan radyosunda çeyrek asır boyunca başta fıkıh olmak üzere İslam'a ilişkin programlar yapmıştır. Tantâvî yirmi beş yıl boyunca Şam ve Kahire'de çeşitli yargı görevlerinde bulunmuş; Kahire'de Temyiz Mahkemesi üyeliği, Şam'da, 1953 yılından 1963 yılına kadar kadılık yapmıştır (Hirâşî, ts: 23).

1963 yılında Cidde'ye gitmiş, burada daha sonraları İmam Muhammed adını alacak olan Şeriat Fakültesi ve Arap Dili Fakültesinde müderrislik yapmıştır. 21 yılı Mekke'de, 4 yılı da Cidde'de geçirmiş, (1964-1985) Mekke'de Ecyad'da oturmuş, sonra Aziziye'ye taşınmıştır. Öldüğü 1999 yılına kadar burada ikamet etmiştir (Deyraniyye, 1421/2001: 26).

1.2. Hocaları

Ali Tantâvî hocalarının uzunca bir listesini çalışmanın da konusu olan *Ta'rifun amm* adlı eserinde vermektedir. İlk hocası, Dımaşk'ta fetva emini olan babası Mustafa et-Tantâvî'dir (Deyraniyye, 1421/2001: 10). Tantâvî, 1340/1924 yılında babası vefat edinceye kadar ondan okuduğunu, bütün hocalarının adlarını anması haline bu sayının yüzü aşacağını söyler. Buna göre onun Şam, Mısır ve Irak'ta sayılmayacak kadar âlimden istifade ettiği ve onun verdiği bu listede hocalarının sayısının 40'ı aştığı anlaşılmaktadır. Bunların başında muhaddis eş-Şeyh Bedruddin el-Hasenî, Muhammed b. Ca'fer el-Kettanî, Ezher Üniversitesi Şeyhi Mahmut Şeltut, dayısı Muhibbuddin el-Hatib, eş-Şeyh Muhammed Behcet el-Baytar, Muhammed Kürd Ali, Ma'ruf el-Arnaut, eş-Şeyh Zahid el-Kevserî gibi pek çok âlim gelmektedir (Tantâvî, 1420/2000: 5-6; Deyraniyye, 1421/2001: 11).

1.3. Düşüncesi

Ders aldığı ilk hocaları daha çok mutasavvıf olmaları nedeniyle tasavvuf düşüncesi etkisinde olan Tantâvî, Mısır'a gittikten sonra dayısı Muhibbuddin el-Hatib

ve Muhammed Behcet el-Baytar'ın etkisiyle selef düşüncesiyle tanışır. Hâlbuki önceleri kendi ifadesiyle “doğru olsa bile başka görüşleri kabul etmeyecek kadar mutaassıp bir Hanefî'dir (Hiraşî, ts: 133). Fakat Allah'ın sıfatları konusunda İbn Teymiyye (ö. 728/1327)'yi teşbihle suçlaması, kabir ziyaretleri ve tevessül gibi konularda Muhammed b. Abdulvahhab (ö. 1206/1792)'ı tenkit etmesi, (Hiraşî, ts:135, 138) ayrıca “*Şeyh Emced ez-Zahavî, Muhammed Mahmud es-Savvaf'la birlikte Şam'ı ziyaret ettiği zaman Sufiliğin en uç noktasına bulunanlar ile Selefiliğin en uç noktasında bulunanları onlar için topluyordum. Hepsiyle ilişkilerim iyiydi. Onlarla yol yürüyordum. Sonra da onları kendi yürüdükleri yolda bırakıyor; kendi yolunu yürüyordum*” (Tantâvî, (1405/1985c: 155) yolundaki ifadeleri onun sahih tasavvuf ile selef düşüncesi arasında orta bir yol izlediği anlaşılmalıdır.

O, tasavvufun aslının dinde bulunduğunu, zira dinin sadece beden organlarıyla yerine getirilen ibadetleri ortaya koymadığını; niyet, samimiyet gibi kalbî ve ruhî davranışları da öngördüğünü ifade eder. Tantâvî, tasavvufun amacının niyeti islah ve kalbî hastalıkları tedavi olduğunu, nefsi arındırma anlamında tasavvufu kabul ettiğini açıklar. Fakat vahdet-i vücûd, ahtab ve evtad gibi tasavvuf sistemleştikten sonra ortaya çıkan düşüncelere karşı çıkar (Tantâvî, 1405/1985c: 81, 84). Dolayısıyla düşüncelerinde, kaleminde ve insanlarla ilişkilerinde itidalli olduğu anlaşılan Tantâvî'nin herkes tarafından sevildiği ifade edilebilir (İhtiyar, Kişisel Görüşme: 04.12. 2016).

Tantâvî'nin bazı fetvalarından örnekler veren Hiraşî, onun şarkı söyleme, (Tantâvî, 1405/1985c: 106) anneler günü ve doğum gününü kutlama (Tantâvî, 1405/1985c: 308) gibi birtakım hususları caiz gördüğünü ve bunların hatalı fetvalar olduğunu ifade ederek onun fetvaya ehil olmadığını ve ilmi hataları nedeniyle fetvalarına güvenilmeyeceğini iddia ederek onun Selefiliğini yeterli görmemekte ve onun Selef düşüncesiyle Tasavvuf arasında gelgitler yaşadığını iddia etmektedir. (Hiraşî, ts: 149 vd) Doğrusu Tantâvî, çocukların doğum gününü kutlamada bir beis olmadığı yolundaki fetvasını mutlak olarak vermez. Bu tür kutlamaların, o yaşa ulaştırdığı için Allah'a şükretme, sıla-i rahim ve gelenlere ikramda bulunma gibi amaçlarla yapılması halinde bunda bir beis görmediğini ifade eder (Tantâvî, 1405/1985c: 308).

1.4. Eserleri

Tantâvî, makale, roman, tiyatro, biyografi, otobiyografi gibi edebiyat, sanat, tarih, temel İslam bilimleri gibi pek çok alanda eser vermiştir. Otuzu aşkın kitap ve yüzlerce bilimsel makale kaleme ve ilmi araştırmalarda bulunmuştur. Bir kısım makaleleri yaptığı radyo ve televizyon programlarından derlenmiştir. Tantâvî'nin eserlerini aşağıdaki başlıklar altında sınıflandırmak mümkündür:

a. Edebiyata dair bazı eserleri: *Fiker ve Mebâhis, Suver ve Hevâtır.*

b. Otobiyografi çalışmaları: *Zikriyyatu Ali Tantâvî* (8 cilt), *Min Nefehâti'l-harem Bağdat:Müşahedât ve zikriyyat*.

c. Tarihe dair bir kısım kitapları: *Ebu Bekr es-Siddîq* ve *Ahbâru Ömer, E'lâmu't-tarih* (8 cilt).

d. Temel İslam Bilimlerine dair bazı eserleri: *Fî Sebili'l-İslâh, Tarifun âmm bi dini'l-İslam* ve *Fatâvâ Ali Tantâvî* gibi eserleri de İslamiyyat alanıyla ilgili kitaplarından bazılarıdır (et-Tantavî, 1420/2000: 192; Deyraniyye, 1421/2001: 31, 33 vd).

Çalışmanın konusu olan *Ta'rifun âmm bi Dini'l-İslam* eserini biraz tanıtmak istiyoruz. Tantâvî'nin ifadesine göre bu kitabın yazılış serüveni Birinci Dünya Savaşı (1914) yıllarına kadar gitmektedir. Dinî ilimler ile pozitif bilimlerin birleştirilmesi konusunda dile getirdiği bazı görüşleri bu kitapta zikredilmektedir. Din olmadan insanın yaşayamayacağını söyleyen Tantâvî, bu konuyla ilgili müstakil bir kitap yazmayı düşünür. *لما ذا أنا مسلم* "Niçin Ben Müslümanım" adını verdiği bu kitabın mukaddimesini 1349/1930 yılında çıkardığı "*Seyfu'l-İslam*" adlı dergide neşreder fakat kitabın baskısı yapılmadan asıl nüshaları matbaada kaybolur ve kitap yayımlanamaz. Tantâvî'nin basılmış ilk eseri bir takım risalelerden oluşan *Resâilu seyfu'l-İslam*'dır (Deyraniyye, 1421/2001: 38 vd.). Tantâvî 1936 yılında Bağdat'a gidip Merkez Lisesi'nde Arap Edebiyatı derslerini verirken Din Bilgileri Dersi öğretmekle de görevlendirilir. Din dersinde öğrenciler, İslam'ı özlü bir şekilde anlatan bir kitabı isterler. Fakat o, böyle bir kitabı bulamadığını söyler. Hz. Peygamber'in kendisine gelen insanlara İslam'ı anlattığı tarzda anlatan bir eserin yazılması için er-*Risale*'de âlimleri teşvik edici yazılar yazar. Muhammed Behcet el-Baytar hariç bu davete icabet eden olmaz.

Tantâvî, 1387/1968 yılında "*Rabıtâtü'l-Âlemi'l-İslamî*" dergisinde "*Tarifün âmm bi Dini'l-İslam/İslam Dininin Genel Bir Tanı(tı)mı*" adı altında bir makale neşreder. Makale, dönemin Suudî Hac ve Evkâf Bakanı Muhammed Ömer Tevfik'in dikkatini çeker ve *Rabıta*'ya bir yazı yazarak Tantâvî'nin bu konuda bir kitap yazmasını teklif eder. Bu teklif üzerine çalışmaya ve araştırmaya başlayan Tantâvî birçok doküman elde eder. Sonraki yıl yaz mevsiminde Amman'a giden Tantâvî, havaalanından kızının evine giderken bunları kaybeder. Ancak iki hafta sonra zarfları hatırlayan Tantâvî, bütün araştırmalarına rağmen hiçbir sonuca ulaşamaz. Bundan derin üzüntü duyan Tantâvî, birkaç gün sonra Allah Teâlâ'dan yardım dilemeye ve yeni baştan işe başlamaya karar verir. Amman'ın kenar bir semtinde konaklayan Tantâvî, kendi ifadesiyle yanında sadece Kur'ân-ı Kerim ve elli yılı aşkın âlimlerden edindiği bilgiler dışında hiçbir kaynak olmadığı halde bu kitabı yazar. "*Belki böylesi daha hayırlıdır. Zira bu eseri fakihler ve bilginler için yazmayacaktım. Bilakis bu kitabı gençler için yazıp onda İslam'ın ne olduğunu onlara tanıtacaktım. Kitaplardan alıntılarını azalttıkça ve yeni şeyler ortaya koydukça*

bu, gençler için daha hayırlı olacaktır.” (Tantâvî, 1420/2000: 9) diyerek bu eseri on günde kaleme alır.

İnanç ilkelerini başka bir ifade ile iman esaslarını ayetler ışığında ele alan kitap ilk önce Medine’de basılır. Daha sonra Ürdün Eğitim Bakanlığı on iki bin adet basarak Ürdün’deki erkek ve kadın öğretmenlere dağıtır. Sonraları Ürdün Savunma Bakanlığı kitabı neşrederek askerlerin kitabı okumasını sağlar. Daha sonra Beyrut’taki *er-Risale Yayınevi* kaliteli bir baskısını gerçekleştirir (Tantâvî, 1420/2000a: 5-12; Deyraniyye, 1421/2001: 86 vd.).

190 sayfadan oluşan kitabın bu güne kadar otuzdan fazla baskısı gerçekleştirilmiş ve pek çok dile çevrilmiştir. 2000 yılında Pamuk Yayıncılık tarafından basılan eserin Türkçe çevrisinde bazı eksikliklerin olduğunu da ifade etmek gerekir. Bu nedenle eser, tarafımızdan yeniden tercüme edilmiş ve Nida Yayıncılık tarafından Aralık 2016 yılında baskısı gerçekleştirilmiştir. Eser mukaddime, on iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Tantâvî, mukaddimededen önce kitabın yazılış serüvenini anlatan bir bölümle esere başlar ve burada eserin yazılış gayesini ve hikâyesini anlatır (Tantâvî, 1420/2000a: 5-12; Deyraniyye, 1421/2001: 86). Mukaddime, fitrat-teklif, cennet-cehennem yolunu, dünya-ahiret gerçeğini teşbih ve temsillerle edebî bir üslupla betimler (Tantâvî 1420/2000a: 13-23; Deyraniyye, 1421/2001: 86). *Dinü'l-İslâm* başlığını taşıyan bölümde ise Tantâvî, İslam hakkında bilgi verir; Kelime-i şehadet, namaz oruç, hacc, zekât gibi ibadetleri kısaca anlatır ve İslam’a girmeyi yararlı bir cemiyete üye olmaya benzetir. Yararlı ya da zararlı her cemiyet ve partinin bir takım ilkeleri ve tüzükleri olduğunu, bunlara üye olan kimselerin bu tüzüklere göre hareket ettikleri gibi İslam’a giren kimselerin de İslam’ın temel ilkelerine uyma gibi bir takım sorumluluklarının olduğunu ifade eder. Tantâvî, cemaatle namaz kılma, zekât ve sadaka, hac ibadetlerini dernek ve cemiyet gibi sosyal kuruluşların günlük, haftalık, aylık ve yıllık toplantı ve sosyal faaliyetlerine benzeterek örneklerle anlatır (Tantâvî, 1420/2000a: 25-31).

Kitabın *Dinü'l-İslâm/İslam dini, Ta'rifat/Bazı Tanımlar, kavâidü'l-akaid/inanç ilkeleri* bölümleri, inanç esaslarının anlatıldığı bölümler için birer giriş ve hazırlık mahiyetindedir (Deyraniyye, 1421/2001: 86). *Ta'rifat/Bazı Tanımlar*; başlığı altında şek, zan ve ilim kavramları, zarurî bilgi, nazarî bilgi, bedihî bilgi ve akide üzerinde durur. Eserin diğer bölümleri *Allah'a İman, İmanın Göstergeleri, Ahiret Gününe İman, Kadere İman, Gayba İman, Meleklerle İman, Peygamberlere İman, Kitaplara İman* başlıklarını taşır.

2. Eseri Bağlamında Bazı Kur'ân Konularına Yaklaşımı

Bu bölümde Tantâvî'nin ele aldığı bazı Kur'ân konularına yaklaşım biçimine yer vermek istiyoruz.

2.1. Allah'a İman

Tantâvî'ye göre Allah'a iman şu dört yargıyı içerir: Allah, herhangi bir mucid (var edici) olmadan mevcuttur. O, âlemlerin Rabbidir. O evrende dilediği gibi tasarrufta bulunan Malik'tir O, kendisiyle birlikte başka bir varlığa ibadet edilmeyen ilahdır (Tantâvî, 1420/2000a: 53). O, Allah'ın varlığına inanmanın aklî delillerden önce, iç sezgiyle idrak edilen ve herhangi bir delile ihtiyaç duymayan bedihî gerçeklerden olduğunu ifade eder. İnancın fitrî olduğunu ifade eden Tantâvî, ateizmin ve küfrün daha çok fitratın bozulmasından ve bilgisizlikten kaynaklandığını, fitrî olan inancın bozulması nedeniyle inkârcıların, iman bilgisine ulaşmayıp küfre girdiklerini söyler.

Allah'ın varlığını ispatlamaya dair İslam kelam bilginlerinin delillerini ve çağdaş kanıtları tekrar etmek istemediğini ve Allah Teâlâ'nın, kendi varlığına delalet eden kanıtın bizzat "kendi nefsimizde" var olduğuna dair Kur'an'da bizi uyardığını ifade eden Tantâvî, buna *وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ* "Bir de kendi nefsinizde -Allah'ın varlığına delalet eden ayetler vardır. Hiç düşünüp görmüyor musunuz?" (Zariyat, 51/21) ayetini delil getirmektedir. Buna göre kalbimizin derinliklerinde Allah'ın var olduğunu hissederiz. Şiddet ve musibet anlarında, inanan fitratımızla ona sığınırız. Kendimizde ve evrende onun varlığını gösteren deliller görürüz. Bilinçaltımız sezgiyle, bilincimiz ise delillerle O'nun varlığını kabul etmektedir." değerlenmesinde bulunmaktadır. Tantâvî, Allah'ın varlığını inkâr eden kimsenin bu durumu, malınızı çalıp da elinde taşıyan, ona dokunmadığını ve onu almadığını iddia eden kimsenin durumuna benzer, gibi ilginç bir teşbihle izah eder (Tantâvî, 1420/2000a: 53-54). En büyük hakikat, Allah Teâlâ'nın varlığıdır. Fakat insanların çoğu bu gerçeğin farkında değildirler. Zira insanlar, kendi nefisleri üzerinde yeterince düşünmezler ve düşünecek zaman da ayırmazlar. *لَنْ نَسُوا اللَّهَ فإِنَّهُمْ أَنْفُسُهُمْ* "Allah'ı unuttular; bunun üzerine Allah da onlara nefislerini unutturdu" (Haşr, 59/19) Bu ayet, insanların nefislerinden kaçtıklarını, nefisleriyle baş başa kalmaktan korktuklarına dair onların psikolojik halini gözler önüne sermektedir.

Tantâvî, "Acaba yaratıcı olmadan yokluktan yaratılmak mümkün müdür?" şeklinde bir soru sorar ve Descartes'in, şüphe metoduna atıfla "Hayır, bu imkânsızdır." değerlendirmesinde bulunur. O halde mevcudatı var eden kimdir? Acaba akıl sahibi olmayan maddî varlıklar mı düşünen bir varlık olan insanı yaratmıştır? Evrende akıl sahibi tek varlık olan insan, evreni ve onda işleyen mükemmel düzeni yaratmadığına göre bu varlıkları yaratan mutlak güç sahibi Allah'tır. O, ihtimaliyet teorisi (Taslaman, Doko ve diğerleri, ts: 11 vd) bağlamında Hz. İbrahim'in (a.s), eğitici bir metotla yıldızları, Ay'ı ve Güneş'i gözlemleyerek yaptığı gözlem neticesinde cansız varlıkların ve kendisinin ilah olmadığı, bir var edici olmadan da varlıkların vücuda gelemeyeceği, her şeyi yoktan yaratan Allah'ın varlığı sonucuna ulaştığını

ifade eder (Tantâvî, 1420/2000a: 55-56). Ona göre, *أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ* “Yoksa onlar herhangi bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar. Yoksa kendileri mi yaratıcıdırlar?” (Tur, 52/35) Kur’ân ayeti inkârcılara ve ateist düşünceye ölümcül bir darbe vurmaktadır (Tantâvî, 1420/2000a: 57).

Müellifimiz, tabiatın tesadüfler sonucu oluştuğunu iddia eden teorinin çölde kaybolmuş iki arkadaşın birisinin karşılaştıkları dayalı döşeli muhteşem bir sa-
rayın tamamıyla tesadüfler sonucu meydana geldiğini iddia etmesi kadar saçma olduğunu ifade eder. Tantâvî; “Bir mikroskop yardımıyla ancak görülebilen ve büyük bir laboratuvarı dolduracak kadar araç-gerecin gerçekleştirebileceği kimyasal işlemleri yapan karaciğer hücresini tesadüfler mi meydana getirmiştir?” şeklinde manidar bir soru sorarak evrende tesadüfün imkânsız olduğunu anlatır. O, evrendeki uzayın bir benzerinin atomda da bulunduğunu, bunun Cenab-ı Allah’ın kudreti olduğunu ve bütün bunların tesadüflerin yaptığı işler olmadığı ifade eder. (Tantâvî, 1420/2000a: 57-58) yine o, pek çok ayete atıfla rububiyet, hükümranlık, ubudiyet ve şirk konuları üzerinde genişçe durur (Tantâvî, 1420/2000a: 60-62; İsra,17/85. Hicr,15/39; Hicr,15/36).

Ulûhiyet tevhidi ve ona ilişkin bazı konulara değinen Tantâvî, Allah’a olan inancın, sadece itikat ile sınırlandırılmaması bununla birlikte itika-
dın davranışlara, amellere, ibadetlere de yansması gerektiğini ve müfes-
sirlerin pek ifade etmediği ulûhiyet tevhidiyle ilgili bir anlamın Naş sure-
si tefsirinde kendisine ilham edildiğini söyler. Buna göre *قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ* “De ki, insanların Rabbine, insanların melikine, insanların ilahına sığınırım.” (Nass,114/1-3) ayetlerinde zamir yerine açık isim olan “nass” sözcüğü-
nün tekrar edilmesi bu anlama delalet eder. Suredeki her bir yargı diğeriyle irtibatlı olmakla birlikte, bağımsız birer yargıdır. Şu halde “Allah insanların rabbidir.” ifadesi Allah, onların yaratıcısı ve koruyucusudur; Allah “insanların melikidir” ifadesi onların sahibidir, onlar ile ilgili dilediği tasarrufta bulunabilir; “İnsanların ilahıdır.” ifadesi ise ibadete layık olan tek varlık O’dur” anlamına gelmektedir (Tantâvî, 1420/2000a: 62-63). Esas itibarıyla “Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım” (Zariyat, 51/56) ayetiyle de bu anlam amaçlanmıştır.

2.1. İstiane ve Tevessül

Tantâvî’ye göre ulûhiyet tevhidinde esas olan ilke, Allah Teâlâ’nın yarar sağla-
yan ve zarar verebilen yegâne varlık olduğuna inanmaktır. Bu bağlamda o, *tevessül*
ve *istiane* (yardım dileme) konusu üzerinde durmaktadır. Binaenaleyh, hastayı
tedavi etmek üzere doktordan yardım istemek, doktorun hastaya ilaç yazması
meşrudur. Çünkü kâinatın yaratıcısının tabiata koyduğu tabii bir kanunla ve onu
bilen bir kişi vasıtasıyla şifa dilemek caizdir. Fakat Kur’ân ve sünnetle varlıkları
sabit olmayan gaybî güçlerle ilişki kurduğunu ve o gaybî güçlerle şifa vermeye

çalıştığını iddia eden bir sihirbazı ve hokkabazı çağırma şeklindeki bir “istiane” meşru değildir.

Tantâvî, dua ve sadakayı şifaya vesile kılmanın veya dua etmesi için salih bir kimseden dua talep etmenin İslam şeriatına uygun ve meşru olduğunu, buna karşılık salih bir zatın kabrinin başında durup Allah’tan değil de o zattan yardım talep etmenin ise sakıncalı olduğunu ifade etmektedir (Tantâvî, 1420/2000a: 68-69). Dolayısıyla çocuk sahibi olmak isteyen bir kadının, tıbbî ilaçlarla ve doktorların tedavisiyle yardım talebinde bulunması meşru olduğu gibi Allah Teâlâ’nın yarar için zahiri bir sebep kıldığı nesnelere vesile kılmak da meşrudur. Fakat buna karşılık mezarlara bez bağlamanın hamileliğe sebep olacağına inanmak ise tevhid inancına aykırı ve sakıncalıdır (Tantâvî, 1420/2000a: 69).

2.2. Allah’ın Sıfatları

Sıfatlar konusunun, ilgili sözcüklerin hakikî veya mecazî manalarda kullanılıp kullanılmamasıyla yakından alakası vardır. Hakikat; lafzın konulduğu gerçek anlamda, (Tantâvî, 1420/2000a: 72; Durmuş, 2003a, XXVIII: 217) Mecâz ise lafzın, bir alaka dolayısıyla asıl mananın murat edilmediğine delâlet eden bir karineyle birlikte gerçek anlamı dışında kullanılmasıdır (Hâşimî, 1999: 249, 251). Cenab-ı Allah’ın sıfatlarına ilişkin âyetler müteşâbihâtta olduğu kabul edilir (Suyûtî, ts. b, I: 146).

Tantâvî, Allah’ın sıfatlarına ilişkin konuyu işlerken kelimî tartışmalardan kaçınmaktadır. Ona göre Allah Teâlâ, Kur’ân-ı Kerim’de insan için vazedilen lafızlarla zatını nitelemiştir. Yaratıcı olan Allah, yaratılmışlara benzemekten yücedir (Şura, 42/11). Şu halde Allah hakkında kullanılan bu lafızlar, mahlûklar için aynı anlamda kullanılması imkânsızdır. Mesela, “Allah âlimdir.” ve “Allah, basirdir.” ifadeleri, insanlar için de kullanılır. Fakat kulun kendisiyle bildiği ve gördüğü nitelik ile Allah’ın bildiği ve gördüğü nitelik aynı değildir. Kulun ilmi ve görmesi, Allah’ın ilmi ve görmesi gibi olamaz. “Öğretmen, sınıf kürsüsüne oturdu.” (istiva) dediğimiz gibi, “Allah, arşa istiva etti,” de deriz. Fakat الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى “*Rahman (olan Allah) Aşa istiva etti*” (Taha, 20/5) ayetindeki Allah için kullanılan istivadan bizzat kürsüye oturma anlamının kast edilmiş olması imkânsızdır. Kur’ân’daki وَجَاءَ رَبُّكَ “ve Rabbin geldi...,” (Fecr, 89/22) وَهُوَ خَادِعُهُمْ “Halbuki, Allah onları aldatmaktadır,” (Nisa, 4/ 142) وَيَمْكُرُ اللَّهُ “ve Allah tuzak kurmaktadır,” (Enfal, 8/ 30) فَتَسْبِيحُهُمْ “Allah da onları unuttu” (Tevbe, 9/67) ayetlerinde Allah’a isnat edilen lafızlar, yere ait maddî beşerî anlamlar için konulduğuna göre bilginlerin hakikat için yaptıkları yukarıdaki tanım gereğince, ayetlerdeki bu sözcükler vaz edildikleri beşerî maddî anlamlar dışında kullanılmıştır (Tantâvî, 1420/2000a: 72- 73). Tantâvî, sıfatlara ilişkin ayetlerin üç şekilde varit olduklarını ifade eder:

Allah Teâlâ'dan haber veren ayetler

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى *“Rahman (olan Allah) arşa istiva etti”* ayeti buna örnek verilebilir. Ayette belirtilenin aksine biz, “Allah, arşa istiva etmedi” diyemeyiz. Şayet böyle dersek, Allah’ın tespit etmiş olduğu bir şeyi nefyetmiş oluruz. Aynı şekilde, bir insan gibi Allah’ın kürsüye oturmasını da tasavvur edemeyiz. Böyle söylersek, Allah’ı mahlûka benzetmiş oluruz. Cenab-ı Allah’ın ayette belirtilen istivaya dair bir muradı olduğuna ve beşerî aklın tek başına bunun hakikatine ulaşmaktan aciz olduğuna inanırız (Tantâvî, 1420/2000a: 73).

Müşâkele Üslubu Şeklinde Gelen Ayetler

Sözlükte “iki şeyin biçim ve tarz yönünden benzeşmesi ve uyuşması” anlamına gelen *müşâkele* kelimesi, bedî‘ ilminde “bir söz içinde iki kelime arasındaki biçim benzeşmesi” manasında kullanılır. Müşâkele, edebî bir amaç veya nükte için bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi şeklinde gerçekleşir. (Durmuş, “Müşâkele,” 2006b, XXXII, 154; Saraç, M. Y., 2013: 217) Örneğin *نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ* *“Allah’ı unuttular. Bunun üzerine Allah da onları unuttu,”* (Tevbe, 9/ 67) ayeti bunlardan birisidir. *فَنَسُوا* “Unuttular” sözcüğü “nisyan”dan türeyip bilgilerin, hafızadan kaybolması anlamına gelir. Fakat *فَنَسِيَهُمْ* sözcüğü ise, *نَسُوا* sözcüğüne müşâkele için gelmiştir. Bu kelimeyle gerçek unutkanlık kastedilmemektedir. Zira ayette şöyle ifade edilmektedir: *“Allah unutkan değildir.”* (Meryem, 19/64) Bir başka ifadeyle, *نَسُوا* (unuttular), sözcü, asıl anlamıyla, *فَنَسِيَهُمْ* (*Allah da onları unuttu*) sözcü ise gerçek anlamı dışında, (Tantâvî, 1420/2000a: 71-75) Allah’ın onları rahmet ve faziletinden mahrum bırakması anlamında kullanılmıştır (Zemahşerî, 1433/2012: 515). Dolayısıyla nisyan Allah’a nispet edildiği zaman yapmaları gereken amelleri terk ettikleri için Allah’ın onları cezalandırması ve onları küçümseyip dikkate almaması anlamına gelir (İsfahânî, R. 1433/2011: 803; Tantâvî, 1420/2000: 73-74).

Başka Ayetlerdeki Anamlara Delalet Eden Ayetler

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلِجُنُوبِهِمْ مَا قَالُوا *“Yahudiler: ‘Allah’ın eli bağıdır (sıkıdır), dediler’. D - dikleri yüzünden elleri bağlanası ve lanet olasılar! Bilakis O’nun (Allah’ın) her iki eli açıktır, dilediği şekilde harcamada (infakta) bulunur.”* (Maide, 6/64) Bu ayette ellerin açık olması ifadesinden iyiliğin, lütfun, cömertliğin ve nimetin (Kadi A. 1433/2012: 152; İbn Kesir, 1431/2010, III: 138) kast edildiği, *مَغْلُولَةٌ إِلَى عُنُقِكُمْ وَلَا تَبْسُطُهَا*, *“Elini büsbütün boynuna bağlama (sıkı olma), onu büsbütün de açma,”* (İsra, 17/29) ayetinden anlaşılmaktadır (Tantâvî, 1420/2000a: 74). Ayet-teki el ifadesi, Allah Teâlâ’nın gerçekte iki elinin olmasını gerektirmez (Tantâvî, 1420/2000a: 74). Burada el ifadesi, kuvveti ifade eder (Kadi, A, 1433/2012: 152; Mısırî, M. 1435/2014, I: 481). Allah Teâlâ, böyle bir şeyden de aşkındır. Nitekim

Kur’ân-ı Kerim’de gerçek manada elleri olmayan varlıklar için *“بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ”* *“Rahmetinin iki eli arasında,”* (A’raf, 7/57) *“بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ”* *“şiddetli bir azabın elleri arasında”* (Sebe’, 34/46) *“لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ”* *“Ona ne önünden ne ardından bâtil yaklaşamaz”* (Fussilet, 41/42) gibi ifadeler kullanılmıştır. Oysa ne rahmet için ne azap için ve ne de Kur’ân için gerçek iki el söz konusudur (Tantâvî, 1420/2000a: 75).

Tantâvî, ümmetin en hayırlıları olarak nitelediği ilk Müslümanların, müteşabih ayetlerin yorumlarına dalmadıklarını sonraki ulemanın Allah’ın sıfatlarına ilişkin şüpheleri, mecaz veya te’vil yöntemiyle gidermeye çalıştıklarını söyler (Âl-i İmran, 3/7; Tantâvî, 1420/2000a: 75; Muhkem ve müteşabih hakkında bkz. İbn Manzûr, ts., II: 952, (hkm. madd.); Suyûtî, 1429/2008, I: 639-640; Buhârî, ‘Abdulaziz, 1418/1997, I: 80).

Sıfatlara ilişkin Tantâvî’nin görüşlerini değerlendiren Hiraşî, onu tefvizle suçlamakta ve konuya ilişkin yorumlarının selefın görüşlerini yansıtmadığını, bunların kabulü durumunda Hz. Peygamber’in, Sahabe ve tabiûnun Allah’ın sıfatlarına dair ayetlerin anlamlarını bilmedikleri sonucunun ortaya çıkacağını iddia eder (Hiraşî, ts: 63).

Tantâvî’ye göre müteşabih ayetleri inkâr etmek yahut anlamsız lafızlar kılmak ya da beşerî anlamlarıyla anlayıp Allah’a uygulamak, böylece yaratıcıyı, yaratılanlara benzetmek küfre girmeye sebep olur. Binaenaleyh müteşabih ayetlere dalmamak, selef-i salihin yoluna uymak ve nasların çizdiği sınırdan durmak gerekir (Tantâvî, 1420/2000a: 76). Tantâvî, insanların fitneye düşeceği gerekçesiyle müteşabihlerin derlenmesini sakıncalı görmekte, özellikle Cumhura göre akaid konusunda kesin delil olmayan âhâd haberleri de bunlara ekleyip öğrencilere anlatmayı selefın metoduna aykırı görmektedir (Tantâvî, 1420/2000a: 75). Böylece onun sıfatlara ilişkin daha çok Selef görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır. Fakat Hiraşî, Tantâvî’nin sıfatlara ilişkin ayetlerin müteşabihattan olduğunu ifade etmesini selefın görüşüne aykırı olduğunu, zira bunun, Hz. Peygamber’in ve ashabın Allah’ın sıfatlarının anlamlarını bilmedikleri yolunda hatalı bir görüşe kapı aralayacağını iddia etmektedir (Hiraşî, ts: 75).

2.3. İmanın Tezahürleri

Tantâvî, bu başlık altında çok sayıda ayeti delil getirerek iman-amel, korku ve ümit arasında bulunma, şükür, sabır, şeriatın hükmüne boyun eğme, tevbe ve istiğfar konuları üzerinde durur. Buna göre kâmil imanın izleri, mü’minin davranışlarında ve yaşayış tarzında ortaya çıkar (Tantâvî, 1420/2200a: 83). Ayetler eşliğinde (Enfal, 8/ 2-3- 4; Mü’minun, 22/ 1-9; Bakara, 2/ 177) iman-amel ilişkisi üzerinde duran Tantâvî’ye göre *“İman, sadece kalple tasdiktir.”* deyip farzları yerine getirmeyen ve yasakları bırakmayan kimse, korkutulduğunu iddia edip de korkusu kaçışa

dönüşmeyen kimseye benzer. O, pragmatik psikolog William James (ö. 1910)'ın "korkutulan birey, önce kaçır, sonra korkar" yolundaki tespitini aktararak refleksin, kalpte bulunan duygunun kanıt olduğunu ifade ederek imanın eyleme dönüşmesi gerektiğine işaret eder (Tantâvî, 1420/2000: 83-84).

Bilindiği gibi Hanefî bilginler, imanda artma ve eksilmeyi kabul etmemektedir (Hanefî, R., Kastallânî, M., Hayalî, A., 2012: 516). Buna karşılık İmam Şafî (ö. 204/820) gibi pek çok âlim de imanın artıp eksileceği kanaatindedir (Nesefî, 1435/2014: 153; Beycûrî, 1403/1983: 51). Tantâvî, âlimlerin çoğunluğunun salih amelin artmasıyla imanın da artacağı görüşünde olduklarını ve bu görüşün daha isabetli ve naslara daha uygun olduğu kanaatindedir (Tantâvî, 1420/2000a: 84). Onun bu görüşünün selef anlayışını yansıttığı ifade edilebilir. Tantâvî, Ehl-i Sünnet âlimlerinin, haram olduğunu inkâr etmeden sırf haram olan fiili işlemenin; farziyetini inkâr etmeden ve hafife almadan farzı terk etmenin küfre götürmeyeceği konusunda ittifak ettiklerini ifade eder. O, bu şekilde günah işleyen kimselerin ahirette azaba uğrayacağı fakat ebedî olarak cehennemde kalmayacağı değerlendirmesinde bulunur (Tantâvî, 1420/2000a: 84). Bu arada büyük günah işleyenlerin ahiretteki cezaları hakkında İslam kelimelerinin görüşlerinin bir birinden farklılık arz ettiğini de ifade etmek gerekir (Nesefî, 1435/2014: 156-157).

Tantâvî, İman-amel ilişkisi, imanın artıp eksilmesi, ameli terk etme ve helali haram, haramı da helal saymamak kaydıyla büyük günah işlemenin dinden çıkarılacağı hususunda selef gibi düşünmektedir.

Allah'a iman başlığı altında zikir, şükür, sabır ve tevekkül gibi konularını da ele alan Tantâvî, Resûlullah'ın (s.a.v) ihsanı; *الاحسان أن تعبد الله كأنك تراه فان لم تكن تراه فإنه يراك* "Allah'ı görüyormuş gibi, ona ibadet etmendir. Sen onu görmeden de O, mutlaka seni görür" (Buharî, 2008, *İmân*, 37; Müslim, 2008, *İmân* 57; Darimî, 2008, *Sünne*, 16; Tirmizî, 2008, *İmân*, 4) şeklinde tanımladığı hadisinde imanın semerelerini özetlediğini ifade eder (Tantâvî, 1420/2000: 84-85). Zikrin en faziletli, kalp huzuruyla birlikte dille yapılan zikirdir. Şari'in belirlediği yerlerde yapılan me'sur zikirler hariç, en faziletli zikir Kur'ân okumaktır (Tantâvî, 1420/2000a: 86). Tantâvî, İbn Abidin (ö. 1252/1836)'ın *Haşiyesi*'ne atıfla, içinde eğilme ve kalma gibi ritmik hareketler bulunan, nağmeler ve ezgilerle yapılan, tesbih ve tehليل olmayan, "ah", "eh" gibi anlamsız seslerle icra edilen ve raksa benzeyen günümüzdeki bazı zikir halkalarının haram olduğunu, aşırı vecd hali hariç, kişinin, yaptığı bu işi, helal sayması halinde onun küfrüne hükmedilebileceğini iddia eder (Tantâvî, 1420/2000a: 86-87). Tantâvî'nin, İbn Abidin'in haşiyesine atıfla ifade ettiği bu hükmü biraz açıklamak gerekir. Zira İbn Abidin, Kirmânî'nin çalgı aletleri gibi haram şeylere eşlik eden raksı helal sayanı tekfir ettiğini aktardıktan sonra bu konuda İbn Kemâl Paşa (ö. 940/1534) ve Gazzâlî'nin görüşlerini salık verir. Gazzâlî'nin *İhyau ulûmi'd-dîn* ve Şihabuddin Suhreverdî (ö. 632/1234)'nin *Avârifü'l-mearif* eserleri ile İbn Kemâl

Paşa'nın görüşlerine atıfla zikirde hareket ve vecd halinin caiz olduğu kanaatinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre İbn Abidin, zikir esnasında çalgı aletleri gibi haram şeylerin eşlik etmediği hareket ve vecdi haram görmediği ve eleştirilerinin vecde gark olanlara yönelik değil, fasık cahillere yönelik olduğu anlaşılmaktadır (İbn Abidin, 1432/2011, VI: 396; İsa, A, 2015: 157-162).

Tantavî, daha çok “bir kimsenin Allah’a teslim olması, rızkında ve işlerinde Allah’ı kefil bilip sadece O’na güvenmesi” (İsfahanî, R, 1433/2011: 882; Firuzâbâdî, 1430/2009: 1418 (vkl. mad.) şeklinde tanımlanan tevekkül konusu üzerinde durur. O, bazı mutasavvıfların, sebepleri terk etmeyi tevekkül olarak değerlendiğini, bu nedenle rızık tahsiline çalışmadıklarını, hastalarını ilaçsız bırakarak iyileşmesini, azıksız çölu kat ederek yiyeceğinin gelmesini, ilim tahsilini bırakarak bilginin kendisine gelmesini beklediklerini iddia eder. فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ “*Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütf ve fazileti - den isteyin.*” (Cuma, 62/ 10) ayeti ile Hz. Peygamber’in (s.a.v): يا عباد الله تداواوا “*Ey Allah’ın kulları! Tedavi olunuz,*” (Tirmizî, *Tıbb*, 2; Dârimî, *Tıbb*, 1, 11; İbn Mâce, *Tıbb*, 1; Ahmed b. Hanbel, 1419/1998, IV: 278) طلب العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة “*ilim talep etmek, her Müslüman erkek ve kadına farzdır*” (İbn Mâce, *Mukaddime*, 17) hadislerine atıfla yukarıda anlatılan tutumların şeriata aykırı olduğunu söyler (Tantâvî, 1420/2000a: 88-89).

Öte yandan Tantâvî, materyalistlerin sebeplerin olayları yarattığı yönündeki düşüncesine de karşı çıkarak bunun gerçeklere aykırı olduğunu çünkü bazen sebepler var olduğu halde sonuçların meydana gelmediğini söyler. Sözelimi bazen çiftçi en modern aletlerle toprağı ektiği halde istenen neticeyi elde edemez. Fakat sebepleri aklen de ihmal etmek doğru değildir. Akıl ve İslam bireyin sebeplere bağlanmasını, sonra da sonucunu Allah’tan dilemesini gerektirir. Nitekim “*Deveni bağla, daha sonra da koruması için Allah’a tevekkül et.*” (Tirmizî, *Kıyame*, 60) hadisi de bu gerçeğe işaret etmektedir. Tantâvî’ye göre sebepleri ihmal etmek ve Allah’ın kâinattaki kanunlarını askıya almak tevekkül değildir. Esasında tevekkül; sünnetullahı uymaktır (Tantâvî, 1420/2000a: 89).

2.2. Kadere İman

Tantâvî bu başlık altında kader ve kazanın anlamı, insan özgürlüğü, mükâfat ve ceza gibi daha pek çok konuyu işler.

2.2.1. Kader ve Kazanın Anlamı

Tantâvî, “*Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.*” (Hicr, 15/21) “*Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık.*” (Kamer, 54/49) şeklinde kader kelimesinin geçtiği ayetlerden (Fussilet, 41/20; Yasin, 36/39; Furkan, 24/2) hareketle kaderi: “Allah Teâlâ’nın bu evren için koyduğu yasalar,

kendisiyle bu evreni idare ettiği düzen, onunla kâinatı idare ettiği tabii kanunlar” şeklinde tanımlar (Tantâvî, 1420/2000: 127).

Bu tanıma göre evrende bulunan her şey, belli ölçülerde ve belirli bir takdire göre yaratılmış, hareket ve sükûn (durağanlık) gibi canlıların başından geçen tüm olaylar ezelde ölçülüp biçilmiştir (Tantâvî, 1420/2000a: 127). O, kader ile kaza arasındaki farkı bir binanın projesini çizen mühendis ile onu inşa eden müteahhit örneğiyle açıklar. Buna göre mühendis binanın planını çizer, ölçüp biçer, bu kaderin örneğidir. Müteahhit de uygular, bu da kazanın örneğidir. Kaza ve kader, Allah’a aittir. Mühendisin, projenin bazı ayrıntılarını değiştirmesi mümkün olduğu gibi Cenab-ı Allah’ın da rahmeti gereği dua ve sadaka gibi bazı ibadetleri, takdir edilen bazı hususların kalkmasına veya değişmesine sebep kılması mümkündür. Şayet kulun işlediği her fiil tebdil ve ta’dil edilmeden ezelde ona icbar edilmiş olsaydı ve onun için hiçbir ihtiyar ve irade söz konusu olmasaydı peygamberlerin gönderilmesinin ve duanın bir yararı olmazdı. Hâlbuki peygamberler ve salihler, şerrin defini ve hayrın elde edilmesini dileyerek dua etmişlerdir (Tantâvî, 1420/2000a: 128).

2.2.2. İnsan Özgürlüğü

Akıl ve irade bağlamında insan kaderini ve özgürlüğünü değerlendiren Tantâvî, insanın akıl ve irade sahibi bir varlık olduğunu, özgürlüğü olan insanın akılla maddî konularda yargıda bulunabildiğini, onun vasıtasıyla hayır ve şerri, yararlı ve zararlı olanları birbirinden ayırabildiğini ifade eder. Buna göre insan, iradesiyle iyilik ya da kötülükte bulunabildiği gibi, namazın hayırlı, içkinin de kötü olduğunu idrak edebilir. Evinden çıkan kimse namaz kılmak için camiye gitmeye gücü olduğu gibi içki içmek için meyhaneye gitmeye de gücü vardır. Öğrenci, sınav gecelerini oyun ve eğlence ile geçirebildiği gibi ders çalışmakla da geçirebilir. Dolayısıyla hiç kimse, oyun-eğlence ile meşgul olan öğrencinin başarısızlığının zulüm, çalışan öğrencinin başarısının da kayırma ve torpil olduğunu iddia edemez (Tantâvî, 1420/2000a: 129).

Tantâvî, “İrademizle sağlıklı elimizi hareket ettirebiliriz. Zira Allah Teâlâ elimizin adalelerini bize itaatkâr olarak yaratmıştır. Fakat buna karşılık kalbimizin ve midemizin adalelerine tahakküm edemeyiz.” diyerek şu değerlendirmelerde bulunur: “Öğrenci çok zeki olur, dersi bir defa okur, ezberler, sonra da gider eğlenir. Bazen de bir öğrenci, kalın kafalı olur, gece gündüz ders çalışır fakat ne dersi anlar ne de onu ezberleyebilir. Dolayısıyla insan, kendisine zekâyı vermeye malik olmadığı gibi anne babasını seçme iradesine, yaşayabileceği uygun zamanı ve çocukluğunu geçireceği uygun çevre koşullarını belirleme iradesine de sahip değildir. Bunlar, insanın malik olamadığı şeylerdir. İşte bu yönüyle insan mücberdir, onun iradesi yoktur.” (Tantâvî, 1420/2000a: 129)

Müellif Tantâvî, insanın beşerî gücün sınırları içinde hür ve muhayyer olduğunu, insan iradesinin olmamasının (müçber) onun özgür olma özelliğini ortadan

kaldırmadığını otomobil ve önüne çıkan kaya örneğiyle izah etmektedir. Nitekim herkes, otomobilin, motor gücüne göre hız yaptığını kabul eder. Buna göre karada seyir için üretilmiş bir otomobilin yoluna bir engelin çıkmış olması, onun seyir gücü özelliğini yitirdiği ve taş özelliğini aldığı anlamına gelmez. Dolayısıyla insan, hayatın akışı içinde iradesini etkileyen engeller ve yönünü değiştiren olaylarla karşılaşabilir. Savamayacağı ve değiştiremeyeceği hususlar onu etkiler. Fakat tüm bunlar, onun hürriyetini tamamen yok etmez. İnsan hürdür ve insanlık çerçevesinde tasarrufta bulunur. O, tanrı değildir ki dilediğini yapabilsin (Tantâvî, 1420/2000a: 129-130).

2.2.3. Mükâfat ve Ceza

Tantâvî, kader konusunda gereksiz tartışmaların bazı problemleri ortaya çıkardığını, bunlardan birisinin de *mükâfat* ve *ceza* konusu olduğunu ifade eder. Kâinata meydana gelen olaylar daha önce Allah katında planlandığına ve Allah'ın yasalarında bir değişiklik (tebdil ve tağyir) söz konusu olmadığına göre *mükâfat* ve *ceza* nasıl olacaktır? şeklindeki soruya özetle şöyle cevap verir: “*Gözle görülen ve duyularla hissedilen insanın durumu ile Allah'ın sıfatları ve fiillerini birbirinden kesinlikle ayırmak gerekir. Zira Allah'ın sıfatları ve fiilleri gaybıdır. Bunlarla ilgisi olan kader de öyledir. Akıl, onlar hakkında bir yargıda bulunamaz; onların idrakine ulaşamaz. Akıl, onlar ile ilgili ancak vahiy yoluyla gelen bilgileri bilebilir.*” (Tantâvî, 1420/2000a: 128). Onun bu değerlendirmesi, selef anlayışını yansıtmaktadır.

Sevap ve ikabın özgür iradeye bağlı olduğunu söyleyen Tantâvî, “Hürriyet olmazsa ceza da olmaz. Allah Teâlâ, *yapma* ve *terk etme* konusunda irade sahibi olduğumuz işlerde bizleri sorguya çekecektir.” değerlendirmesinde bulunmaktadır. Binaenaleyh insan için yaptığı hayırların mükâfatı, işlediği kötülüklerin de günah ve sorumluluğu vardır. Allah Teâlâ kişiye ancak taşıyabildiği sorumluluğu yükler (Tantâvî, 1420/2000a: 130). O, kader konusuna dair şu kuralları ortaya koyar:

1. Akıl işlevi, konuyla ilgili nassları kavramakla sınırlıdır. Akıl kendi başına kaderin gerçekliğini ayrıntılarıyla idrak edemez. Çünkü akıl, metafizik konulara dalıp kaderin hakikatini anlamaktan acizdir.

2. Kader konusunda asıl kaynak, Kur'an'dır. Şayet ayetle ahâd hadis çelişir, bunları kabul edilebilir bir şekilde uzlaştırmak mümkün olmazsa delil olarak ayet alınır. Resûlullah (s.a.v)'in, Kur'an'la çelişen ve gözlemlenen gerçek olaylara muhalif bir söz söyleyemeyeceği kuralı usul âlimlerince bilinmektedir. Şayet Kur'an'la çelişen veya gözlemlenen gerçeklere muhalif bir hadis rivayet edilmişse, sahih bir senetle rivayet edilmiş olsa bile, Resûlullah (s.a.v)'in bu sözü söylemediğine hükmederiz (Tantâvî, 1420/2000a: 132).

3. Kur'an'da ya da sahih hadislerde, gözlemlenen ve duyularla hissedilen gerçeklerin varlığına aykırı açık bir nassın olması mümkün değildir. Zira Kur'an'ı

indiren Allah, aynı zamanda maddî gerçekleri yaratandır. Bunlar arasında bir çelişki olması söz konusu değildir. Özellikle hadis âlimleri görünürde Kur'ân ve hadislerde birbirleriyle çelişkili gibi görünen hususların çözüm yollarını ortaya koymuşlardır (Şafî, 1432/2011, I, 91: 253).

4. Pek çok nassta, insan iradesinin ve seçme özgürlüğünün reddedildiği bildirilmektedir: “O (Allah) rahimlerde size dilediği gibi şekil verendir.” (Al-i İmran, 3/6). “Rabbin dilediğini yaratır ve seçer, onların seçme hakkı yoktur.” (Kasas, 28/68) Bazı ayetler beşer takatini aşan kâinat olaylarına, (Vakıa, 56/63-65; En'am, 6/17) yine birtakım ayetler de iyilik veya fesada götüren şartlara, insan yapımı ve iradesi olmayan hususlara delalet eder (Şems, 91/7-8).

Yine *إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا* “Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun, ister nankör” (İnsan, 76/3) *وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ* “Ona iki yolu (doğru ve eğriyi) göstermedik mi?” (Beled, 90/10) gibi bazı ayetlerde ise “hidayet” sözcüğü rehberlik ve irşad etme anlamına gelmektedir. Bu nasların çoğu, insan yapımı olmayan ve sınırlı oranda insanın iyiliğine ve kötülüğüne (fesad) tesir eden faktörlere işaret etmektedir.

Tantâvî'ye göre sapkın (münharif) ekollerin yanlış anlayarak hatalı yorumladıkları ve uyguladıkları bu türden naslardır. O, bu ekollerin, Cenab-ı Allah'ın iradesini, kudretini ve dilediği gibi tasarrufta bulunduğunu haber veren ayetler ile *mükâfat* ve *ceza* ile alakalı ayetleri birbirine karıştırdığını ifade eder. Hâlbuki onların, bu konularla ilgili ayetleri ayrı değerlendirmeleri ve bütüncül bir bakış açısıyla ele almaları gerekirdi. Binaenaleyh naslar, bir bütün olarak ele alındığında *mükâfat* ve cezayı terettüp eden Kur'ân'ın, insan için hürriyet ve iradeyi tespit ettiği görülecektir (Tantâvî, 1420/2000a: 132-133. Buna göre ilk bakışta Kur'ân'daki *يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي* “Allah, birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir,” (Bakara, 2/26) ayeti ile buna benzer ayetlerde “hidayet” ve “dalâlet”in Allah'ın kullara takdir ettiği ve kesinleştirmiş bir hüküm olduğu anlaşılacaktır. Hâlbuki bu ayetler, “هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ” “O (Ku'ran), müttakiler için (sakınanlar ve arınmak isteyenler için) bir yol göstericidir.” (Bakara, 2/ 2) *وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ* “Verdiği misallerle Allah, ancak fasıkları saptırır.” (Bakara, 2/26) ayetleriyle birlikte değerlendirildiğinde “hidayet” ve “dalâletin” Allah'tan bir zorlama (ilzam) olmadığı, bireyin haline tabi durumlar olduğu görülecektir. Binaenaleyh Kur'ân'ın hidayet yoluna girmek isteyenlere yol gösterici olduğu, fık yoluna girip de bu yolda ısrar edenlere ise yol gösterici olmadığı anlaşılacaktır (Tantâvî, 1420/2000a: 133-134).

2.2.4. Kaderi Bahane Olarak İleri Sürmek

Tantâvî, bazı kimselerin günahlarına kaderi gerekçe gösterdiklerini, bunun iki açıdan geçersiz olduğunu ifade eder:

1. Mükâfat ve ceza, onlara neden olan sebeplere göre olur. Günahlarına kaderi gerekçe gösterenler, Levh-i mahfuza muttali değillerdir ki, kaderin hükmünü yerine getirmek için günah işlemiş olsunlar. Sözgelimi, zina eden, acil şehevî duygusunu tatmin etmek için şeytanın çağrısına uymuştur. Müşrikler de *لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اشْرَكْنَا وَلَا ابَاؤُنَا* "(En'am, 6/148) şeklinde buna benzer bir kanıtı ileri sürerek şirklerine bahane aramışlardır. Allah Teâlâ, *قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اشْرَكْنَا وَلَا ابَاؤُنَا* "De ki, yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi var mı? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz." (En'am, 6/148) buyurarak onların iddialarını çürüt-tüğünü ifade eder. Yani şirk koşmadan önce şirkin sizin için bir kader olduğunu, size takdir edildiğini nereden bilebildiniz? Yoksa imanı tecrübe edip de imanın sizin için imkânsız bir şey olduğunu mu gördünüz? (Tantâvî, 1420/2000a: 135)

2. Kaderi günahlarına bahane edenlerin, fakirlik, hastalık, açlık, sevgiliyi kaybetme, malın yok olması gibi Allah'ın kendilerine kader yazgısı olarak takdir ettiğini iddia ettikleri her şeye razı olmaları gerekirdi. Oysa onların, bir kader yazgısı olarak bunlara razı olmadıkları ve kaderle de yetinmedikleri; mal toplamaya, hastalığı defetmeye ve açlığı gidermeye çalıştıkları görülmektedir. Bu da onların iddialarında samimi olmadıklarını göstermektedir (Tantâvî, 1420/2000a: 135).

2.2.5. Ölülere Takdis

Tantâvî, "Ölülere Takdis" başlığı altında Müslümanların mevcut kötü durumunun ve bundan kaynaklanan ümitsizliğin, bazı Müslümanları, maziye aramaya, yaşayanları hor görüp ölülere kutsamaya sevk ettiğini iddia etmektedir. Ona göre bu anlayıştan da ölülere kutsama, onlardan medet umma düşüncesi ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece onların geçmişteki başarısı ve bizim de şu andaki başarısızlığımız onların, bize yardım edebileceğini zannetmemize neden olmuştur. Dolayısıyla ölülerin mezarlarına yüksekçe kubbeler yapmamızın, neredeyse bizi cahiliye akidesine yaklaştıran kutsayıcı davranışlar sergilememizin, kabirlere adaklar sunmaya başlamamızın ve onları İslam'ın yasakladığı vesileye aracı kılmamızın nedeni budur. Tantâvî, "Tüm bunlar şimdiki zamanımızın kötü, geçmişimizin de üstün ve parlak olması dolayısıyla gösterdiğimiz psikolojik bir reaksiyon" olduğunu iddia etmektedir (Tantâvî, 1420/2000a: 138).

Yine Tantâvî'ye göre kadere dair hatalı anlayış, bazı kelimelerin insanı, iradesi ve akli olmayan bir varlık olarak görmelerine, kimi ekollerin de gerçekte olması gerekenden daha fazla insan iradesine önem vermesine neden olmuştur. Böylece bunlar, mükâfat ve ceza konusunda insanın tasarrufta bulunabildiği ayetler ile onun takatini aşan irade konularına dair ayetleri birbirine karıştırmışlardır. Hâlbuki Allah, insanı hürriyeti ve kudreti dâhilindeki meselelerde sorguya çeker (Bakara,2/286). Dolayısıyla bu ekoller, O'nun adaletinin, beşerî adalet ölçüsüyle

kıyaslanamayacağını unutmışlardır. O kader ve diğer akaid konularında yegâne kurtuluşun asıl kaynak olan Kur'ân, Sahabe ve tabîünü takip etmekle mümkün olduğunu ifade eder (Tantâvî, 1420/2000a: 138).

2.3. Gayba İman

Kur'ân'ın üzerinde durduğu konulardan birisi de gayba imandır. Rummânî (ö.384/994), Bâkılânî (ö.403/1013), Kâdî İyâd (ö.544/1149), Suyûtî gibi önde gelen pek çok âlim, Kur'ân'ın gaybî bilgiler içermesini onun i'câz/eşsiz yönlerinden saymışlardır (Rummânî, 2008: 75; Bakılânî, 1429/2008: 28, 40, 41, 42; Beyhâkî, 1420/1999: 348; Kâdî I., ts., I: 234-238).

Tantâvî, Kur'ân'ın idrak edilen âlemi “âlemü's-şahade” (gözle görülebilen âlem), duyularla idrak edilmeyen âlemi de “âlemü'l-gayb” (metafizik âlem) olarak adlandırdığını ifade eder. O, şahadet âlemine inanma ve onun varlığını tasdik etme konusunda, insanların bir fazileti olmadığını zira bunun zarurî bilginin bir parçası olduğunu fakat gaybe dair haberlerin doğruluğuna inanan kimse için üstünlüğün ve faziletin söz konusu olduğunu ifade eder. Muttakilerin birinci özelliği olan gaybe iman *الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ* “Onlar ki gaybe inanırlar.” (Bakara, 2/ 3) ayetinde ifade edilmiş olması dikkate değerdir (Tantâvî, 1420/2000a: 139).

Sadece duyularımız aracılığıyla bize gelen bilgilerle yargıda bulunmak için aklımızla baş başa bırakılsaydık metafizik âlemle ilgili bilgisizliğimiz devam edecekti. Fakat Allah Teâlâ, madde ötesi âlemi idrak etme konusunda aciz olan akli bir başına bırakmamış, gayb âlemiyle ilgili ihtiyaç duyduğu bilgileri haber vermiştir (Tantâvî, 1420/2000a: 139-140). Gaybî bilgilerin bildirimini ifade eden vahiy, ne içsel sezgi ne ruhsal ilham ne zihinsel bir aydınlanma ne de mantıksal bir çıkarımdır. Vahiy üç yolla gelmiştir: “Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyedir, o yücedir, hâkimdir.” (Şura, 42/51)

Gayba iman etmenin iman esaslarından olduğunu ifade eden Tantâvî, Kur'ân'da bahsi geçen gaybî bilgileri inkâr edenlerin küfre gireceğini, sahih sünnette geçen gaybî inkâr edenlerin ise fasık ve günahkâr olacağını iddia eder. Tantâvî'ye göre aslında kendileriyle delil getirme (hücciyet) gücü bakımından Kur'ân ile hadisler aynı derecededir (Subhî Salih, 1996: 301 vd.; Abdulğani A. 1996: 55 vd). Şu ayette ifade edildiği gibi *وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ* “O (peygamber) heva ve hevesinden konuşmaz. O (bildirdikleri) kendisine vahyedilenden başka bir şey değildir.” (Necm, 53/3-4) Dolayısıyla Kur'ân, lafız ve mana itibarıyla Allah'a aitken hadisler ise manası Allah'tan olup lafızları ise Hz. Peygamber'e aittir.

Tantâvî, ayetler ile hadisler arasındaki bu farkın, rivayet ve nakilde ortaya çıktığını ifade eder. Zira Kur'ân'ın Allah'tan sübutu kesin ve mütevatirdir (Cürçânî, A.

1428/2007: 253). Dolayısıyla Mushaf'ta eksiklik olduğunu iddia eden kimse küfre girer. Hadislerin çoğu âhad nitelikli rivayetler olup hadis âlimleri sahih olanları zayıflarından ayırmak ve hadis ricalini incelemek için var güçlerini ortaya koymuşlardır. Hadis mecmualarında yer alan hadislerin lafzen rivayeti kesin değildir (Tantâvî, 1420/2000a: 141-141). Bu nedenle Tantâvî'ye göre küfür ihtimali olmadıkça, Müslüman birinin irtidadına hükmedilmemesi gerekmektedir. Bu nedenle Sahih sünnette varit olan bir inanç esasını inkâr eden kimse küfre girmeyip fasık olur. Fakat kişi, hadis ehli olup hadisin illetlerini bilmesi, bir illetten dolayı onu reddetmesi durumunda herhangi bir günah söz konusu olmaz (Tantâvî, 1420/2000a: 141). Tantâvî, iman edilmesi gerekli olan ve inkârı küfrü gerektiren mugayyebatın; melekler, cinler, kitaplar, peygamberler, ahiret günü, hesap, mükâfat ve ceza, kader, göklerin ve yerin yaratılışı, insanın yaratılmasıyla ilgili Kur'ân'da geçen bilgiler ve Kur'ân'ın bildirdiği her şey olduğunu söyler (Tantâvî, 1420/2000a: 142).

2.4. Peygamberlere İman

Tantâvî bu başlık altında nübüvvetin gerekliliği, Peygamberlerin hakikati, mucize, keramet, sihir ve benzeri pek çok konu üzerinde durur.

2.4.1. Vahiy, Vahyin İmkânı ve Lüzumu

Vahyin imkân ve lüzumunu tartışan Tantâvî, vahyin aklen mümkün olduğunu, zira melekleri yaratmaya, peygamberleri seçmeye ve kâinata yasalar koymaya kadir olan Allah Teâlâ'nın kullarını bilgilendirmesinin akla aykırı olmadığını ifade eder. Vahyi fiilen vuku bulmuş, bu konuda haber-i sadık varit olmuştur. Haber-i Sadık da mütevatir ve haber-i Resûl olmak üzere iki kısma ayrılır (Taftazânî, 1428/2007: 37 vd.). İşte bu nedenle Tantâvî'ye göre gördüğümüz ve duyduğumuz olaylara ve haberlere inandığımız gibi haber-i sadığın verdiği bilgiye de kesin olarak inanırız. Bu, aynı zamanda gereklidir. Zira haber-i sadık olmasaydı, beşeriyet, metafizik âlem konusunda bilgisiz kalırdı. Bu durumda insanlar, Rableriyle manevî iletişim kuramayacak, ahiretleri için çalışamayacak, ahlâkî üstünlükten ve pek çok insanî değerden yoksun kalacaklardı (Tantâvî, 1420/2000a: 145).

2.4.2. Peygamber'in Hakikati

Kur'ân, peygamberlerin beşer ve Allah'ın kulları olduğunu bir ilke olarak ortaya koyar. Diğer insanlar doğdukları gibi onlar da doğar, öldükleri gibi ölür, hastalandıkları gibi hastalanır ve şifa bulurlar. Risalet için seçilmelerine engel olan nefret edici, sakatlayıcı veya davete engel teşkil eden hastalıklar hariç, her şeylerinde diğer insanlara benzerler (Tantâvî, 1420/2000a: 157). Peygamberlerde ulûhiyetin hiçbir özelliği yoktur. Zira ulûhiyet, sadece Allah'a mahsustur. Peygamberler, vahiy alan insanlardır. Tarih boyunca insanlar, peygamberlerin beşerî özelliklere sahip olmalarını "Allah peygamber olarak bir beşer mi gönderdi." (İsra, 17/94; Yunus, 10/2;

Yasin, 36/15) diyerek yadırgamıştır (Furkan, 25/ 7; İbrahim, 14/11). Yüce Allah da “Eğer yeryüzünde, yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik.” (İsra, 17/95; bkz. Furkan, 25/20; En’am, 6/8-9) buyurmak suretiyle peygamberlerin, insan türünden olması gerektiğini ifade ederek onların görüşlerini reddetmiştir. Bu nedenle Tantâvî peygamberliği insanlara ilahî bir lütuf olarak değerlendirir. Şayet Allah Teâlâ, insanlara kendi hukukunu öğretecek peygamberler göndermeyip işledikleri günahlardan dolayı onları ahirette sorguya çekecek olsaydı, insanlar “Ya Rabbi! Bize bir elçi gönderseydin de şu aşağılığa ve rüsvâlîğe düşmeden önce ayetlerine uysaydık.” (Taha, 20/134) diyeceklerdi (Nisa, 4/165). Bilgi kaynakları vahiy olan Peygamberler gaybı bilmezler (En’am, 6/50; A’raf, 7/188). Nitekim Kur’ân, Hz. Peygamber’in gaybı bilmediğini açıkça ifade etmektedir (En’am, 6/50; Hud, 11/31; Tantâvî, 1420/2000a: 166).

Tantâvî, İslam’ın Müslümanlara bütün peygamberlere iman edip saygı göstermelerini gerekli gördüğünü ifade eder. Kur’ân’da diğer hususların yanı sıra peygamberlerle ilgili bir hususu inkâr eden veya onda kuşku duyan kimse, İslam’ın dışına çıkar (Bakara, 2/285). O, ayetlere atıfla Kur’ân’da yirmi beş peygamberin adının geçtiğini, (En’am, 6/83-86; Meryem, 19/56; A’raf, 7/65; A’raf, 7/73; A’raf, 7/85; Enbiya, 21/85) Kur’ân’ın peygamberlerin kıssalarıyla ilgili anlattığı her şeyin iman edilmesi farz olan birer hakikat olduğunu söyler (Bakara, 2/253; Tantâvî, 1420/2000a: 164-165).

Tantâvî, Hz. Peygamber’in yaratılış bakımından beşer olduğunu fakat ahlâkî özellikler bakımından hiç kimsenin onun gibi olamayacağını ifade eder. Hatta Hz. Muhammed (s.a.v) son peygamber olmasaydı üstün ahlâkî özellikleri dolayısıyla yine de tartışmasız insanların en büyüğü olurdu (Tantâvî, 1420/2000a: 158). Hz. Peygamber’i, diğer insanlardan ayıran en önemli özellik, vahiy ile seçilmiş bir beşer olmasıdır (Kehf, 18/110). Tantâvî, beşer olarak Hz. Peygamber’in fiil ve tasarruflarında hata edip etmediğini uzunca tartışır ve şöyle der:

1. Allah’tan gelen mesajları tebliğde, şeriatın beyanında Peygamber’in hata etmesi mümkün değildir. “O, Arzusuna göre heva ve hevesine göre konuşmaz. O (bildirdikleri) vahiyden başkası değildir.” (Necm, 53/3-4; Nisa, 4/170) Hz. Peygamber’in, kendisine vahiy geldikten sonra günaha girmesi, kemale aykırı davranışlarda bulunması imkânsızdır. Zira Allah Teâlâ, onu örnek yapmıştır (Ahzab, 33/21; Mümtahine, 60/6).

2. Peygamber, henüz vahiy inmemiş hukukî bir konuda yaptığı içtihatta hata edebilir. Abdullah İbn Ümmü Mektüm olayında olduğu gibi. Allah Teâlâ, peygamberlerin bu hatalarını düzeltir.

3. Hata, idarî ve askerî işlerde olabilir. Böyle bir hatanın meydana gelmesi mümkündür. Çünkü Hz. Peygamber, bu gibi hususlarda beşerî bir fikirle düşü-

nürdü. Bu gibi durumlarda Sahabe, Resûlullah'ın verdiği kararın Allah'tan gelen bir buyruk mu yoksa bir içtihat mı olduğunu sorardı. Eğer Hz. Peygamber, bunun kişisel bir görüşü olduğunu haber verseydi Sahabe, Hz. Peygamber'e görüşlerini sunar, o da bu görüşleri kabul veya reddederdi. Bedir savaşında askerî karargâhın yerini seçme olayında olduğu gibi.

4. Resûlullah (s.a.v.) bazen bütünüyle dünyaya ilişkin yaptığı işlerde kendi şahsî görüşünü söylerdi. Salt dünyevî-nebevî fiiller olarak değerlendirilebilen tıbbî, ziraî ve sınaî konulara ilişkin fiillerinde hata edebilirdi. (Hz. Peygamber'in dünyevî-nebevî fiilleri için bkz. Özdemir, 2016: 78 vd). Mesela hurma ağaçlarının aşılınması meselesinde olduğu gibi Resûlullah (s.a.v) bu konuda vahye dayanmayan bir görüş ortaya koymuş, ashabını buna mecbur tutmamıştır. Bu konuda hatası ortaya çıkınca da: “*Siz dünya işlerinizi benden daha iyi biliyorsunuz.*” (Müslim, *Fadail*, 141; Nevevî, 1431/2010, V,195-197; İbn Aşûr 1984, XV, 375; Kasımî, C. 1418, IX, 338) demiştir (Tantâvî, 1420/2000a: 161; konuya dair bir değerlendirme için bkz. Avvame, 1434/2013: 49).

Hz. Muhammed'in (s.a.v) risaleti tüm insanlara yönelik evrensel olup inançlar ve ibadetler konusunda düzeltme ve değiştirme (ta'dil, tebdil) kabul etmeyecek esaslar ortaya koymuştur. Bununla birlikte İslam şeriatı (hukuku), esnek bir yapıya sahiptir. Malî muameleler ve idari durumlar ile ilgili genel ilkeler ve nasslar vazetmiştir. Tantâvî, İbn Kayyim (ö.751/1350)'in *et-Turuku'l-Hükmiyye* (İbn Kayyim ts., I: 30 vd) kitabına atıfla bazı son dönem fakihlerin, şeriatın geniş tuttuğu bazı alanları insanlara daralttıklarını bu fakihlerin adeta insanları, İslam'ın dışında hüküm aramaya zorladıklarını iddia ederek bunun hatalı olduğunu dile getirir. O, Hz. Peygamber'in risaletiyle birlikte milletler arasında karşılıklı ulaşım ve iletişimin geliştiğini, küreselleşmeyle birlikte neredeyse dünyanın tek ülke, milletlerin tek millet haline geldiğini ifade ederek bu durumun risaletinin evrenselliğine ve son Peygamber oluşuna delalet ettiğini ifade etmektedir (Tantâvî, 1420/2000a: 162-164).

2.4.3. Olağanüstü Olaylar

Tantâvî, Kureş'in İsrâ mucizesine inanmadıklarını, zira o gün bilinen vasıtalarla kısa sürede bir yolculuğun gerçekleşmesini mümkün görmediklerini söyler. Ancak o gün imkânsız olan bu hadise, bugün kabul edilebilir sıradan bir olay haline gelmiştir. Şayet bundan bir iki asır önce en büyük astronomi bilim adamına, günümüzde icad edilen uçak, kayıt cihazları vs. teknolojik gereçlerden haber verilebilseydi şüphesiz bunun imkânsız olduğunu söyleyecekti. (Tantâvî, 1420/2000a: 165-166) Şu halde imkânsız gibi görünen olan bu olay nasıl gerçekleşti? diyerek aklen ve adeten imkânsız olan olaylar üzerinde durur (Tantâvî, 1420/2000a: 165-166).

Buna göre adeten vuku bulması imkânsız olan üç tür olay Kur'an'da zikredilmektedir. Bunlar, Peygamberlerin nübüvvetine delalet eden ve onlar eliyle

gerçekleşen *mucize*, salih bir veli eliyle gerçekleşen *keramet*, herhangi bir kâfirin eliyle meydana gelen *istidrâcdır*. Tantâvî, belirtilen bu olağanüstü olayların gerçekleşmesinin mümkün olduğunu ve bunlara inanmak gerektiğini ifade eder (Tantâvî, 1420/2000a: 167).

Tantâvî, *إِنَّا أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَنْفُونَ* “Veli Allah’a karşı gelmekten sakınan müttakî mü’mindir. Onlar iman etmiş ve Allah’a karşı gelmekten sakınmış olanlardır.” (Yunus,10/62-63) ayetiyle veliyi tanımlamaktadır. Ona göre veli olarak adlandırılan bazı kimselere atfedilen kerametlerin, doğru ve yalan olma ihtimalinin bulunduğunu, bunlarda günah olmadığı takdirde inanıp tasdik etmede bir vebalin olmadığını; yalan ihtimali olması durumunda ise tasdik etmemekte bir sorumluluk olmadığını belirtir. O, Şa’rânî’nin “*Tabakat*”ında keramet olarak anlattığı bazı olayların masiyetler içerdiğini ifade ederek bunlara karşı çıkmaktadır (Şa’rânî, A. 1413/1993: 16 vd.; Tantâvî, 1420/2000a: 167-168).

2.4.4. Hz. Muhammed’in (s.a.v) Mucizeleri

Tantâvî, Hz. Peygamber’in Kur’ân ve Allah Teâlâ’nın risalet görevi için ona verdiği eşsiz üstün ahlâk olmak üzere iki büyük mucizesi olduğunu beyan eder. Ona göre Hz. Peygamber’in hayat hikâyesi başlı başına bir mucizedir. Tarihte ortaya çıkmış büyük şahsiyetleri onunla kıyaslamak, hem gerçeğe aykırı, hem de ona büyük bir haksızlık olur. Zira yüceliğin her yönünü kendisinde toplayabilen sadece Hz. Muhammed’dir. Büyük insanlar, yaşantılarıyla ilgili birtakım zaaflarını gizlemeye çalışırlar. Fakat Hz. Muhammed’in (a.s) hayatı, kapalı hiçbir sayfası bulunmayan, kazanmış satırı olmayan ve dileyenin dilediğini okuyabildiği apaçık bir kitap gibidir. Hz. Muhammed (a.s), beşerî zaafların ortaya çıktığı sevinç, öfke, arzu ve infial durumlarında bile ashabını her türlü söz, fiil ve davranışını başkalarına anlatmakla sorumlu tutmuştur. Hatta eşleri, kendileri ile onun arasında olup biten özel durumlarını anlatmışlardır (Tantâvî, 1420/2000a: 169).

Hz. Peygamber’in söz ve davranışları arasında hiçbir çelişki olmadığını ve ahlâkının tamamen Kur’ân’a uygun olduğunu belirten Tantâvî, Hz. Peygamber’in Beni Mahzum’dan hırsızlık yapmış ve suçu sabit olmuş soylu bir kızın bağışlanması için aracı olanlara hitaben; “*Sizden öncekileri ancak soylu biri suç işleyince onu cezasız bırakmaları, zayıf ve güçsüz biri de suç işleyince onu cezalandırmaları helak etmiştir. Ama Allah’a yemin ederim ki, eğer Muhammed’in kızı Fatıma da hırsızlık ederse mutlaka onun elini keserim.*” (Müslim, *Hudûd*, 8) şeklindeki sözleriyle İslam Ceza hukukunda aracılığa ve haksızlığa yer olmayacağına dair sağlam bir prensip ortaya koyduğunu ifade eder (Tantâvî, 1420/2000a: 172).

Tantâvî, Hz. Muhammed’in Taif halkını bağışlaması ve Mekke’nin fethinde genel af ilan etmesi gibi daha pek çok olayı anlatarak bunların onun üstün ahlâkına

delelet ettiğini ifade eder (İbn Hişam, 1433/2012, II, 258). Hz. Muhammed'in (a.s.) doğruluğunun ve güvenilirliğinin (emaneti) mucize olduğunu; son dönem siyer yazarlarının onun mucizelerini çoğaltmaya anlam veremediğini dile getirir. Ona göre müşriklerin öldürmeyi kast ettikleri (Enfal, 8/30; İbn Hişam, (1433/2012). I, 285-288) Hz. Muhammed'e güvenip en kıymetli mallarını ona emanet etmeleri ve hicret esnasında Hz. Ali'ye bu emanetleri sahiplerine bırakmasını tembih etmesi dünya tarihinde eşi görülmemiş bir davranış örneğidir. (Mevdudî, 1992, III, 388) Bu eşsiz davranış örnekleri onun son peygamber olduğunun kanıtlarıdır: “Allah peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilir.” (En'am, 6/ 124; Tantâvî, 1420/2000a: 177-178)

Tantâvî, eserinin sonuç kısmında davetçinin Hz. Peygamber'i örnek alması gereği üzerinde durur ve Kur'an'ın barış mesajına ve davet metoduna dikkati çeker. Buna göre İslam barış dinidir. Dinde zorlama yoktur. Davetçi, hikmet ve güzel öğütle tebliğde bulunmalıdır. İslam dünyasındaki mevcut kötü tablonun değişmesi için davetçi, Hz. Peygamber'i örnek alarak söz ve davranışlarıyla örnek olması gerekir. Davetçinin bu tutumu, pek çok kimsenin Müslüman olmasına vesile olacaktır (Tantâvî, 1420/2000a: 188-190).

2.5. Kitaplara İman

Tantâvî'ye göre Hz. Muhammed'in (s.a.v.), Kur'an'ı te'lif ettiğini iddia etmek, onun peygamber olduğunu inkâr edip ona ulûhiyet sıfatı vermektir. Hâlbuki Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın kulu ve elçisidir. Kur'an da onun mucizesidir. Kur'an'ın i'câz yönleri pek çok yönden ortaya çıkmaktadır (er-Rummânî, 2008, ts: 75; Hattâbî, 2008: 22 vd.; Bâkılânî, 1429/2008: 9 vd.; er-Râzî, F. 2004/1424: 24).

Hz. Muhammed'in (s.a.v) yaşadığı kasabada Yunan, Roma, Hint ve İran felsefesi bilinmiyordu. Okuma-yazma bilmeyen bir insanın Kur'an gibi bir kitabı yazması mümkün değildir. Böyle bir olayın benzeri tarihte yoktur. Öyleyse Kur'an beşer sözü değil, Allah kelmamıdır. Tarihin önemli şahsiyetlerinden Mozart (ö. 1791), henüz on yaşına girmeden bir müzik parçası bestelemiş, Beşşar aynı yaşlarda şiir yazmış, Shakespeare (ö. 1616) ise edebî bir hazine bırakmıştır. Ancak tarih boyunca Hz. Muhammed'in (a.s.) içinde bulunduğu şartlarda yaşayan hiç bir insan Kur'an gibi bir eser ortaya koyamamıştır. Çünkü Kur'an edebî üslupta zirvededir. Yasama alanında mükemmel kanunlara sahiptir. Beşerî akılla idraki mümkün olmayan gayba ilişkin bilgiler içerir, tabiat kanunlarına işaret eder. Dolayısıyla o, erişilmez olağanüstü bir kitaptır. Allah Teâlâ, Kur'an gibi bir metni ortaya koyma konusunda tüm insanlara ve cinlere meydan okumuş fakat insanlar, onun benzerini getirememişlerdir (Hımsî, N. 1400/1980: 24). Meydan okuma, bugün de geçerli olmakla birlikte insanların acizliği hala sürmektedir. Tantâvî, Kur'an'ın i'câzını, sadece onun lafızlarında, mugayyebatla ilgili verdiği haberlerde ve bilgilerin,

i'câzın olduğunu iddia ettikleri yerde değil, Kur'ân'ın tümünde arayıp araştırmak gerektiğini iddia etmektedir. Ona göre Kur'ân'ı araştıran herkes, kendi bakış açısına göre onun eşsiz i'câz yönlerini görür. Nitekim bir bilim adamı, بلى قادرين على أن نسوي بنانه "Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter." (Kıyame, 75/4) ayetinin parmak izine delaletini görünce Müslüman olmuştur. Yakın zamanda bilinmekle birlikte Kur'ân'ın asırlar önce parmak izine işaret etmiş olması, hayret verici bir durumdur. Öyleyse Hz. Muhammed'in bu mucizeyi Allah katından almış olması, Kur'ân'ın da Allah kelamı olmuş olması gerekir. Kur'ân'da benzeri bilimsel gerçeklere işaret eden yüzlerce ayet vardır (Tantâvî, 1420/2000a: 182-183).

Kur'ân'ın Allah katından indirildiğini haber verdiği kitaplara iman etmek gerekir (Necm, 53/ 36-42; A'la, 87/ 14-18; Maide, 5/ 43; Maide, 5/ 44; Maide, 5/ 45; A'raf, 7/157; Fetih, 49/29; Nisa, 4/163; Enbiya, 21/105; Zümer, 39/74; Maide, 5/ 46; Maide, 5/47; Al-i İmran, 3/50). Bu kitapların tahrif edilip edilmediğinin ölçüsü Kur'ân'dır: "Sana da daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitab'ı (Kur'ân'ı) gönderdik." (Maide, 5/48) Bu kitaplara dair Kur'ân'ın haber verdiği bilgiler doğrudur. Bunları inkâr edenler küfre girer. Tantâvî, bu kitapların Kur'ân'a uyan bilgilerinin sağlam olduğunu, Kur'ân'a aykırı olan bilgi ve haberlerinin de aslından saptırıldığını söyler (Tantâvî, 1420/2000a: 184-186).

Sonuç

Ali Tantâvî, hem resmî okullarda hem de medreselerde eğitim görmüş davetçi, ıslahatçı ve eğitimi yönü olan bir âlimdir. Şam, Bağdat ve Suudi Arabistan radyo ve televizyonunda yıllarca programlar yapmış ilk radyo programı yapanlardandır. Başta temel İslam bilimleri olmak üzere edebiyat, sanat, tarih, biyografi alanında otuzdan fazla eser, yüzlerce makale yazmış ve bilimsel araştırmalarda bulunmuştur.

Tantâvî, *Ta'rifun âmm bi dini'l-İslâm* adlı eserinde daha çok konulu Kur'ân tefsir yöntemini uyguladığı söylenebilir. Ayetler ışığında kelimî mezheplerin kısır çekişmelerine ve felsefî tartışmalara girmeden inanç ilkelerini aklî önermeler ve istidlallerle açıklar. Bunları, Ehl-i Sünnet'in daha çok selef çizgisinde çağdaş ve akıcı bir üslupla anlatır. Eseri okuyan kişi zihin kargaşasına düşmeden İslam esasları hakkında ana hatlarıyla bilgi sahibi olmaktadır. Eserde gereksiz bilgilere, bidat ve hurafelere yer verilmemektedir.

O, İslam inanç ilkelerini anlatmadan önce sekiz temel prensip ortaya koymaktadır. Buna göre duyu organları var olan her şeyi kuşatamaz. Akıl ancak duyu organlarının kuşattığı varlıklarla ilgili bilgileri elde edebilir. Akıl metafizik âlemlerle ilgili bilgilere ancak nasların verdiği bilgilerle vakıf olup onları değerlendire imkânın

sahip olur. Şu halde birey, duyu organlarıyla görüp duymadığı varlıkları inkâr etme hakkına sahip değildir.

Bir yaratıcı olmadan evrendeki varlıkların tesadüfler sonucu yaratılması mümkün değildir. Bu iddia, ıssız bir çölde dayalı döşeli muhteşem bir sarayın tesadüfler sonucu yapıldığını kabul etmekle eşdeğerdedir. Şu halde bir yaratıcı olmadan evrende mükemmel işleyen bu düzenin bir başına yaratılıp kusuruz işlemesi imkânsızdır. Evrende düşünen düşündüğünü sentezleyen tek varlık insandır. Akıl sahibi olan insanın kâinattaki varlıkları yaratma imkânı olmadığına göre evrendeki varlıkları ve onda mükemmel işleyen bu düzeni yaratan aşkın bir yaratıcı olmalıdır. Bu yaratıcı da Yüce Allah'tır.

Ahret ahvali ve kaderle ilgili konular metafiziktir. Kur'an nassları ve sahih hadislerle ancak bunlar hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Dolayısıyla bazı müfessirlerin delilden yoksun ahret ahvaliyle ilgili tasvirleri muteber değildir. Kader, Allah'ın evrendeki yasalarıdır. Bir mühendis, projenin bazı ayrıntılarını değiştirebildiği gibi Allah da -dilerse- sadaka ve dua gibi ibadetleri, bazı musibetlerin kalkmasına veya değişmesine sebep kılabilir. Allah'ın, vahiy denilen iletişim aracıyla mesajlarını insanlara bildirmesi, aklen mümkündür. Allah melek vasıtasıyla insanlardan peygamber olarak seçtiği kimselere mesajlarını bildirmiştir. Vahiy adını alan bu bildirim akıl açısından da olanaklıdır. Zira evreni yaratıp onda kanunlar koyan Allah, mesajlarını melek vasıtasıyla insanlara bildirmesi de mümkündür ve bu fiilen gerçekleşmiştir.

Allah insanları doğru yola hidayet etmek üzere peygamberleri, kavmin diliyle göndermiştir. Son ilahî mesaj olan Kur'an, Tevrat ve İncil'den farklı olarak tahriften korunmuştur. Bunların tahrif edildiğini Kur'an bize bildirmiştir. Dolayısıyla onlarda Kuran'a aykırı olan bilgiler, tahrif edilmiş kabul edilir. İslam, Kur'an'a iman etmeyi emrettiği gibi tahrif edilmemiş haliyle diğer semavî kitaplara da imanı emreder. O, peygamberler arasında her hangi bir fark gözetmez.

Hz. Peygamber'in, Kur'an ve eşsiz ahlâkı olmak üzere iki büyük mucizesi vardır. Hz. Peygamber'i öldürmeyi planlayan düşmanları, güvenilir olması, üstün bir ahlâk ve karaktere sahip olması sebebiyle en kıymetli mallarını ona emanet etmişlerdir. Tarihin hiçbir döneminde böyle bir olay görülmemiştir. Bu da onun nübüvvetinin en önemli delilidir. İslam barış dinidir. Dinde zorlama yoktur. Davetçi, hikmet ve güzel öğütte tebliğde bulunmalıdır. İslam dünyasındaki mevcut kötü tablonun değişmesi için davetçinin Hz. Peygamber'i örnek alması, sadece sözle (lisan-ı kal) değil, fiille (lisan-ı hâl) de örnek bir şahsiyet olması gerekir. Bu örneklik, pek çok Müslüman olmayanların hidayetine vesile olacaktır.

KAYNAKÇA

- ‘Avacî, Muhammed b. Abdulaziz (H. 1427). *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerim*. (1. Baskı), Riyad: Mektebetu Daril-Minhac.
- Abdulhamid, Abdulğani (1996). *Hücciyetü's-Sünne (Sünnetin Delil oluşu)*. (Dilaver Selvi çev.). İstanbul: Şule Yayınları.
- Ahmed b. Hanbel (1419/1998). *Müsned*. Riyad: Beytu'l-efkâr ed-devliyye.
- Avvame, Muhammed (1434/2013). *Hücciyetü ef'ali Resûlillah*. (2. baskı), Cidde: Daru'l-yusr-Daru'l-minhac.
- Bakillânî, Ebû Abdîrrahman Salah b. Muhammed b. et-Tayyib (1429/2008). *İ'câzu'l-Kur'ân*. thk.: Ebû Abdîrrahman Salah b. Uveyde, (2.Baskı). Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye.
- Beycûrî, İbrahim b. Muhammed (1403/1983). *Şeru cevhereti't-tevhid*. Beyrut: Daru'l-kutubi'l-İlmiyye.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Ali b. Musa (1420/1999). *el-İ'tikad ve'l-hidâye ila sebili'r-reşâd*. (1. Baskı), Riyad: Dâru'l-Fadile.
- Binyûsuf, (1425/2004). *Devâbitu't-tercih*. Riyad: Mektebetu Edvâu's-selef.
- Buhârî, Abdulaziz Alauddin Abdulaziz b. Ahmed. (1418/1997). *Keşfu'l-esrâr 'an usûli fahri'l-İslâm el-Bezdevî I-IV*. thk.: Abdullah Mahmud Omer. (1.Baskı). Beyrut: Daru'l-kutubi'l-İlmiyye.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (1428/2008). *Sahihu'l-Buhârî*. thk.: Salih b. Abduaziz b. Muhammed b. İbrahim. Riyad: Daru's-selam.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed, (1428/2007). *Kitabu't-Ta'rifât*. thk.: Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî. Beyrut: Daru'n-nefâis.
- Deyraniyye, Mücahid Me'mun. (1421/2001). *Ali et-Tantavî edibu'l-fukaha ve fakihu'l-udeba*. Dimaşk: Daru'l-Kalem.
- Durmuş, İ. (2006b). Müşâkele. *DİA, XXXII*. İstanbul: TDV. Yay. s. 154.
- Durmuş, İ. (2003a), Mecâz. *DİA, XXVIII*. İstanbul: TDV. Yay. s. 217.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as. (1428/2008). *Sünen*. thk.: Salih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim. Riyad: Daru's-selam.
- Ebû Hanife, Nu'man b.Sabit (1992). *el-Fikhü'l-ekber. İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, İstanbul: MÜİFY.
- Ebu Zehra, Muhammed (ts.). *el-Mu'cizetu'l-kubra, el-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî.
- İsfahânî, Rağîb (1433/2011). *Müfredatü elafazi'l-Kur'ân*. thk.: Safvan Adnan Davudî. Dimaşk-Bayrut: Daru'l-kalem-Daru's-Şamiyye.
- el-Mecmûatu's-seniyye alâ şerhi'l-akaidi'n-nesefiyye*, (2012). Lübnan: Daru nuru's-sabah
- Firuzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kub (1430/2009). *el-Kâmusu'l-muhît*. Beyrut: Daru'l-ma'rife.
- Hanefî, R. Kastallânî, M. Hayalî, A. (2012). *el-Mecmûatu's-seniyye alâ şerhi'l-akaidi'n-nesefiyye*. Lübnan: Daru nuru's-sabah.
- Hâşimî, Ahmed (1999). *Cevahiru'l-Belağ*. (1.Baskı). Seyda-Beyrût. Mektebetu'l-'Asime.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrahim (2008). *Beyanu i'câzi'l-Kur'ân*. (Selasu resail içinde). Kahire: Daru me'ârif.

- Hayyat el-Mutezilî, Abdurrahman b. Muhammed b. Osman (1413/1993). *el-İntisar er-redd Ala İbn er-Ravendî el-Mulhid*. (2.Baskı). Kahire: Mektebetu Daril-Arabiyye, Beyrut: Avraku'ş-Şark.
- Hımsî, Nuaym (1400/1980). *Fikretu İ'cazi'l-Kur'ân*. (2.Baskı). Beyrût: Müessesetu'r-risale.
- Hirâşî, Süleyman b. Salih. (ts.). *et-Tantavî fi'l-mîzân*. Rıyad: Daru'l-kasım.
- İbn Abiddîn, (1432/2011). *Redu'l-muhtar alâ durri'l-muhtar*. thk.: Abdulmecid Tu'me Halebî. Beyrut: Daru'l-ma'rife.
- İbn Aşûr, Muhammed Tahir (1984). *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Daru't-tunusiyye.
- İbn Hişam (1433/2012). *es-Siretu'n-Nebeviyye*. Beyrut: Daru'l-kitabi'l-Arabî.
- İbn Kayyim el-Cevziyye (ts.). *et-Turuku'l-Hukmiyye fi's-siyaseti'ş-şeriyee*. thk: Nayıf b. Ahmed el-Hamed, Cidde: Daru alemil'l-fevâid.
- İbn Kesir, İmaduddin Ebu'l-Fidâ İsmail (1431/2010). *Tefsiru İbn Kesir*. Dımaşk: Daru'r-risaleti'l-alemiyye.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed b. Abdillâh b. Müslim (1393/1973). *Te'vilu müşkili'l-Kur'ân*. Şerh-Neşr: es-Seyyid Ahmed Sakr. (İkinci Baskı). Kahire: Daru't-turas.
- İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid (1428/2008). *Sünen*. thk.: Salih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim. Rıyad: Daru's-selam.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim (ts.). *Lisânü'l-'Arab I-VI*. (Taba'a Cedide). Kahire: Daru'l-me'ârif.
- Kâdî 'İyâd, Ebu'l-Fadl Ayad b. Musa el-Yahsubî (ts.). *eş-Şifâ bi ta'rifi hukuki'l-mustafâ*. İstanbul: Dersaadet.
- Kadi Abdulccar (1433/2012). *Şerhu Usûli'l-hamse*. Beyrut: Daru ihyât't-turasi'l-Arabî.
- Kasimî, Muhammed Cemalüddin b. Muhammed (1418). *Mehâsinu't-te'vil*, thk. Muhammed Basil Uyun's-Sevd. Beyrut: Daru'l-kubi'l-ilmiiyye.
- Mevdudî, Ebu'l-Alâ (1992). *Tarih Boyunca Tevhîd Mücadelesi Ve Hz. Peygamber'in Hayatı*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Mısrî, Muzaffer b. Abdillâh (1435/2014). *Şerhu'l-irşâd fi usûli'l-i'tikâd*. thk.: Nezihe İmaric. Rabat: Daru'l-emân.
- Muhammed Rifat Ahmed Zencir (2007). *Mebahis Fi'l-Belağ ve'l-İ'câz*. (1. Baskı). Kuveyt. Cami'etü'l-Kuveyt.
- Muslim, Muhammed Mustafa (1416/1996). *Mebâhis fi i'câzi'l-Kur'ân*. (2. Baskı). Rıyad: Dâru'l-Muslim.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Muslim e-Haccac b.Muslim el-Kuşeyrî (1428/2008). *Sahihu Muslim*. thk.: Salih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim. Rıyad: Daru's-selam.
- Neseffî, Ebu'l-Mu'în Meymûn b. Muhammed (1435/2014). *Bahru'l-kelem*. thk.: Muhammed es-Seyyid el-Bersicî. ybs. Daru'l-feth.
- Nevevî, Ebu Zekeriya Yahya, b. Şeref (1431/2010). *el-Minhac Şerhu Sahihi Müslim bin Haccâc*. Dımaşk: Daru'l-feyha- Daru'l-menhel Naşîrûn.
- Özdemir, İ. (2016). *Nebevî Fiil ve Terklerin Şer'î Değeri*. Ankara: İlahiyât.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b.Ömer b. el-Hüseyn (2004/1424). *Nihâyetü'l-İcâz fi dirayeti'i'câz*. thk.: Nasrullah Hacımüftüoğlu, Beyrut: Daru sadır.

- Rummânî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsa (2008). *en-Nuket fi i'câzil-Kur'ân*. (Selasu resail içinde), Kahire: Daru me'ârif.
- Rummânî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsa, (2008). *en-Nuket fi i'câzil-Kur'ân*, (Selasu Resail içinde), (3. Baskı), Kahire: Daru me'ârif.
- Safedî, İbn Aybek Selahuddin Halil (1420/2000). *el-Vafl bi'l-vefeyât*. thk.: Ahmed el-Arnâvud-Turkî Mustafa. (1.Baskı). Beyrut: Daru ihyai't-turasi'l-Arabî.
- Salih, Subhî. (1996). *Ulûmu'l-hadis ve mustalahüh*. (20. baskı). Beyrut: Daru'l-ilm.
- Saraç, M. Y. (2013). *Klasik Edebiyat Bilgisi*. İstanbul: Gökkuşbu.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman (1429/2008a). *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. (2. Baskı). Beyrût: Muessesetu'r-Risâle.
- Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman (ts.b). *Mu'tereku'l-Akrân*. thk.: Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut: Daru'l-fikr.
- Şa'rânî, Abdulvehhab (1413/1993). *Levâhiku'l-envâri 'l-kudsiyye fî beyani'l-uhûdi'l-Muhammediyye*. Haleb: Daru'l-kalem.
- Şafî, Muhammed b. İdris (1432/2011). *el-Ümm* (er-Risale). thk.: Rifat Fevzî Abdulmuttalib. (4. baskı). Beyrut: Daru'l-vefâ- Daru İbn Hazm.
- Şevkî Dayf, (2004). *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî I-IV*. Asru'l-Abbasiyyi'l-Evvel. (16. Baskı). Kahire: Dâru'l-Mearif.
- Tantavî, A. (1420/2000a). *Ta'rifun âmm bi Dini'l-İslâm*. (3. baskı). Cidde: Daru'l-menare.
- Tantavî, A. (1405/1985b). *Fetâvâ Ali et-Tantâvî*. , Cidde: Daru'l-menâre.
- Tantavî, A. (1405/1985c). *Zikriyyâtu Ali et-Tantavî*. Cidde: Daru'l-menâre.
- Tantavî, A. (1416d). *Fi Sebîli'l-islâh*. Cidde: Daru'l-menâre.
- Taslaman, C., Doko, Enis ve diğerleri (ts.). *Allah, Felsefe ve Bilim*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Taftazânî, Sa'duddin Mesud b. Ömer (1428/2007). *Şerhu akaidi'n-neseфіyye*, thk.: Abdusselam b. Abdulhadî Sennar. Beyrut: Daru'l-Beyrûtî- Daru İbn Abdilhadî.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa (1428/2008). *Sünen*. thk.: Salih b. Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim. Riyad: Daru's-selam.
- Wikipedia (t.y.). Erişim, 28 Nisan 2016, <https://ar.wikipedia.org/wiki>.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer (1433/2012). *el-Keşşâfan hakaiki't-tenzil ve uyûni'l-ekâvili fî vucûhi't-te'vil*. Beyrut: Daru İbn Hazm.